

In dit nummer:

- 243 Zoek de Vader
A. Boshuizen
- 244 Back to the basics
W. Smouter
- 246 Gaten in het zijden gordijn
Johan Klein
- 248 Ons leven 'in' en 'uit' Christus
A. Troost
- 250 Over mannen, hun geloof
H. Algra
- 252 Zo knecht zo heer – zo heer zo knecht
J. Vonkeman
- 254 „Maar Christus leeft in mij”
C. van Baardewijk
- 255 De biecht van een beul
Meint R. van den Berg

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

De deur dicht?

van de wereld? En hebben we elkaar als kerken daarin niet heel erg hard nodig? Om elkaar te steunen en te bemoedigen? Om de zwakheden van de een aan te vullen met waar de ander sterk in is? In het ene Lichaam van Christus kunnen de leden toch niet zonder elkaar?

We zijn één

Sinds de breuk van de jaren zestig zijn bijna dertig jaar verstreken. En God-dank zijn we weer op gespreksafstand gekomen. Onze dominees schrijven in uw krant en spreken op uw jeugdcongressen. Uw kerkleden komen in onze kerkdiensten en op onze ontmoetingsdagen. We ontmoeten elkaar in politieke samenwerking en op praise-avonden. En kerkeraden van beide kerken raken op steeds meer plaatsen met elkaar in gesprek. En ze ervaren: we delen hetzelfde geloof in Jezus Christus, gekruisigd en opgestaan, en in de Schriften die van Hem getuigen.

Daarin, broeders, zijn u en wij één. Dat moeten we tegen elkaar blijven zeggen. Dat moeten we samen blijven belijden. En het liefst uitzingen met elkaar. Er zijn ontegenzeggelijk verschillen. De rapporten op uw tafel maken dat duidelijk. En daarom wilt u het pas begonnen gesprek tussen onze kerken stoppen. Maar kan dat wel, als je zo één bent? Ja, we verschillen in de manier waarop we vandaag gereformeerde kerk willen zijn. Vooral als het gaat om de vraag hoe je de gemeente moet beschermen. En wanneer je mensen, dominees vooral, er buiten zet. Wij kiezen daarin niet de veiligste weg. Bang om schapen buiten de kudde te sluiten die de Here Jezus er bij wil hebben. Maar ook erop uit om huurling van herder te scheiden. We doen het ongetwijfeld soms niet goed. Of misschien wel goed fout. En toch kunnen we niet terug achter de massieve muren van weleer. Inderdaad, er verschuiven bij ons dingen. Aan de

randen, buiten het centrum van het geloof zijn bij ons de dingen minder zeker. Minder vast dan ze waren in 1944 of in 1967. Maar is het bij u echt anders? U volgt ons op enige afstand met liederen uit het Liedboek en straks vast en zeker ook uit Opwekking. Er wordt bij u onbekommerder dan vroeger kritiek geuit op onderdelen van de belijdenis. Of op het niet functioneren daarvan door te weinig aandacht voor geloofsgroei en heiliging. En zelfs over de aard van het Schriftgezag groeit in uw kring diversiteit. Ook uw manier van kerk-zijn verandert, broeders. Onmiskenbaar. Onontkoombaar. Door dezelfde worsteling als bij ons om in 1996, en dus anders dan in 1944 of 1967, gemeente van de levende God te zijn. In een wereld die zich steeds verder van Hem afkeert, maar waar we toch niet uit weg kunnen.

Open deuren nodig

En daarom, broeders, kunt u de deur naar ons niet dichtdoen. Omdat we hetzelfde geloof belijden en beleven. Omdat we allebei worstelen om in deze tijd gemeente van Christus te blijven. Daarin kunnen wij u niet missen, en u ons niet. Want alleen samen met alle heiligen, dus zeker de vrijgemaakte en nederlands gereformeerde, zullen we naar het woord van Paulus de liefde van Christus kennen. En om als kerken samen te kennen, te belijden, te bidden en te zingen – samen in de naam van Jezus –, zijn op zijn minst open deuren nodig." Dat had ik tegen de broeders in Berkel willen zeggen. Maar dat kon niet. En na vele uren praten – soms hartverwarmend, soms hartverscheurend – ging de deur toch zachtjes dicht. Of staat-ie misschien toch nog op een kier?

Ad de Boer is lid van de Commissie voor contact en samenspreking met andere kerken

Ad de Boer, Nijkerk

Kortgeleden besprak de vrijgemaakte synode in Berkel de relatie met de Nederlands Gereformeerde Kerken. Willem Smouter en ik waren daar namens onze kerken bij. Anders dan de christelijke gereformeerden een paar weken daarvoor mochten wij de synode niet toespreken. Als dat wel had gemogen, zou ik dit gezegd hebben: „Afgelopen zondag deden bij ons in de kerk vijf jonge mensen belijdenis van hun geloof. Ze zeiden daarmee: we zoeken ons heil buiten onszelf, in Jezus Christus. En met hun leeftijdsgenoten zongen ze uit Opwekking: 'Ik bouw op u, mijn schild en mijn Verlosser'. Het was feest die zondag in de kerk. Tegelijk was er die dag ook verdriet. Om jongeren die met hen de catechisaties hadden gevolgd, maar waren afgehaakt. Die hun geloof niet beleden. Omdat ze het niet meer met hun verstand of ervaring konden rijmen. Of omdat ze de wereld hadden liefgekegen. En sommige ouders zongen het belijdenislied met tranen in hun stem. Zo was het bij ons. Maar is het bij u anders? Delen we als vrijgemaakten en nederlands gereformeerden vandaag niet dezelfde vreugde en hetzelfde verdriet? Om jongeren (en ouderen!) die hun geloof op nieuwe manieren willen uitzingen en uitleven? Om jongeren (en ouderen!) die kappen met de kerk en/of met God? Worstelen uw dominees en ouderlingen niet met dezelfde problemen als de onze? Met vlakheid en gebrek aan diepgang in het geloofsleven? Met een levensstijl bij kerkleden die zich nauwelijks onderscheidt van die

Veertiendaagse uitgave van de
gereformeerde persvereniging opbouw

Redactie

Drs. H. Algra
Ds. J. Bouma
T. Hoekstra
Drs. P.J. van Kampen
Ds. J.M. Mudde
Ds. K. Muller
Ds. W. Smouter
M.J.F. van der Wal
J. Westerkamp-Stegeman

Adres van de redactie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Telefoon: 0513-620476
Telefax: 0513-627036.

Alle kopij dient uiterlijk dinsdags, in de week voorafgaande aan de week waarin Opbouw zal verschijnen, bij de redactie binnen te zijn.

Kerknieuws/Onder andere(n)

M.J.F. van der Wal,
Brugakker 60-17,
3704 RA Zeist.
Tel. 030-6961525.

Abonnementen en ledenadministratie

M. van Veelen-Vreugdenhil
Administratie Opbouw
Hunze 16
2911 EH Nieuwerkerk aan den IJssel
Tel. 0180-320205.
Gironummer 404945 t.n.v.
Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min.
f 25,- contributie op bovenstaand
gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van
abonnementen uitsluitend bij de
administratie. Abonnementen kunnen ieder
moment ingaan, doch slechts per 31
december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot
15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.
f 65,- per jaar of f 36,- per half jaar.
Voor studenten f 33,- per jaar.
Buitenland f 92,- per jaar of f 104,- per
luchtpost. Chequekosten buitenland: f 15,-.

Advertenties

Tarief: 65 ct. per mm. bij 45 mm. breed
(excl. 17,5% BTW).
Advertenties inzenden tot woensdag 8.30
uur, anderhalve week vóór
verschijningsdatum. Familieberichten
uiterlijk vrijdagmorgen, in de week voor
verschijning. Advertenties en
familieberichten rechtstreeks naar Nedag,
t.a.v. het bedrijfsbureau.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.,
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 0342-410760, fax 0342-492542.

Druk

'Steenbergen', Zeist.

Opbouw wordt gedrukt op
gerecycled papier.

Dit tijdschrift wordt ten behoeve van
iedereen, die niet op de gebruikelijke
manier kan lezen, uitgegeven op
geluidscassette en/of in braille
of grootletter. Informatie en opgave:
CBB, Christelijke Bibliotheek voor
Blinden en Slechthzienden, Postbus 131,
3850 AC Ermelo, tel. 0341-551014.

ISSN 0030-3356

Kalender

van Ned. Geref. bijeenkomsten van
meer dan plaatselijk belang.

Opgave: telefoon 0513-620476; tele-
fax: 0513-627036; E-mail:
kmuller@epsilon.nl

- 7 sept. Gereformeerd Appèl, Amers-
foort
- 3 okt. Vrouwencontactdag te Dron-
ten; info: 0321-314081
- 26 okt. Centrale Diaconale Conferen-
tie te Zwolle
- 2 nov. Landelijke Ouderlingenconfe-
rentie te Utrecht
- 9 nov. Zendingsnajaarsvergadering
Leerdam met samenwer-
kende kerken

Ontvangen boekjes

Alex van Ligten,

Wegwijzer voor de Bijbel;

Een rondleiding vanuit het midden van een bijzon-
der boek.

111 blz., f 19,90

ISBN 9024278406

Uitg. Kok, Kampen

Drs. W. Kats,

Tot uw dienst;

informatie over kerkenwerk voor en door gemeen-
teden.

100 blz., f 8,95

ISBN 9071078914

Uitg. Filippus, Arnhem

Bent u al lid van de Pers- vereniging

die *Opbouw* uitgeeft? De contribu-
ties van leden dragen bij aan de
instandhouding van ons blad. U
wordt lid als u min. f 25,- over-
maakt op giro 404945 t.n.v.
Opbouw, Nieuwerkerk/IJssel, met
vermelding: 'Persvereniging'.

Avondmaal

I

*achter de Tafel van de Heer
mag ik weten dat het feest is*

*ik moet mezelf wel steeds weer voorhouden:
we mogen samen eten en drinken,
een bruiloftsmaal notabene!*

*dat vraagt om een bevrijdende lach,
een opgelucht lied en glanzende ogen
waarmee we elkaar aankijken.*

*achter de Tafel van de Heer
zit ik mooi te kijk
met mijn geforceerde glimlach
tegenover die sombere
of op hun best genomen: ernstige gezichten*

*nee, het wil maar geen feest worden
en niemand heeft daarover binnenpret.*

*in de buurt van de Gastheer
schaam ik me
wel eens
voor wie er
met mij
feestvieren, zagezegd.*

II

*eerst sta ik daar
alleen
achter die Tafel, zorgvuldig gedekt
met smetteloos wit,
met zilveren bekers en schalen,
een kan.*

*eerst sta ik daar
alleen
en bezweer de Heer
om door dat gewone heen
als een vlam bij ons
op te laaien
dan nodig ik uit
om te komen,
gezellig, in de kring*

*dan maak ik van een reepje witbrood
stukjes,
en schenk vervolgens uit een kan
een beker vol tot aan de rand*

*dan neem ik de oude
vertrouwde woorden in de mond:
'volkomen verzoening', zeg ik,
en ik geloof mijn eigen oren niet*

*ik zie brood rond gaan
op schalen,
bekers gaan van hand tot hand
en ik weet niet wat ik zie:
ineens is het feest.*

Ad Geerlings

uit: *Een Wak in mijn ogen*, Kok, Kampen



Zoek de Vader

Matt. 6:1-4

A. Boshuizen, Badhoevedorp

Jezus leert ons hier om indringend naar onszelf te kijken. De vraag is, hoe we tegenover God staan. We worden we opgeroepen om een keuze te maken. Er zijn twee manieren mogelijk om tegenover de Here te staan.

We kunnen God dienen als Vader; met Hem omgaan als Zijn kind. We kunnen ook onszelf tegenover Hem zetten; een soort werkrelatie aangaan, waarbij we verdienen met dat wat we doen. Het zit in ons om dat laatste te doen. Vandaar dat de Here Jezus er zo indringend voor waarschuwt. Want goed beschouwd kan het natuurlijk niet; zo mag en kan onze relatie met God niet zijn.

Loon van de mensen

Toch kan het gemakkelijk gebeuren in ons gelovig leven dat we op een verkeerde manier tegenover God staan. De Here Jezus geeft daar een helder voorbeeld van. Hij wijst mensen aan die barmhartigheid doen, maar het zo doen dat zij zelf in het middelpunt komen te staan. Het is duidelijk vroom, want het gebeurt in de setting van het gelovig leven. Maar het centrum van die vroomheid is niet God; met dit soort vroomheid zet de mens zichzelf in het middelpunt. Dat gebeurt als je je eigen gerechtigheid voor je uit bazuint. Die gerechtigheid is natuurlijk goed en belangrijk. In het voorbeeld dat de Here Jezus noemt gaat het om het bewijzen van praktische barmhartigheid. De Bijbel is er duidelijk genoeg over dat we onze naaste moeten ondersteunen waar dat nodig is. Maar het wordt verkeerd als we het doen om onszelf in het middelpunt te zetten. Als we dat doen, dan doen we het goede namelijk om er iets mee te verdienen. Het bewijzen van barmhartigheid levert ons dan iets op. Uiteindelijk zijn we dan zelf beter af, door het offer dat we hebben gebracht in de vorm van onze gaven en aandacht voor de ander. Het is gemakkelijk voor te stellen hoe dat kan gebeuren. Er zijn verschillende subtiele trucjes om iets goeds te doen en dat dan vervolgens in brede kring bekend te maken.

Als we dan zorgen dat het om ons heen bekend wordt, dan betekent dat, dat wij er enorm van genieten. Wat kan barmhartigheid bewijzen veel opleveren: de waardering van de omstanders, het verrukkelijke gevoel dat je iets goeds hebt gedaan. Daar voelen we ons prima. Maar je hebt wel een probleem. Als dat de reden is om barmhartigheid te bewijzen, dan zit je fout. Dan ben je bezig om te verdienen; je levert een dienst, en incasseert wat het oplevert. Dan geef je het gelovig leven vorm alsof je bij een baas werkt. Op die manier raak je God de Vader kwijt. „Zij hebben hun loon reeds”, zegt de Here Jezus. Je hebt de waardering gekregen die je wilde, de rekening is betaald. Maar dan is er geen loon bij God de Vader, terwijl dat is waar we als gelovigen naar verlangen.

Loon van de Vader

We verlangen naar het loon dat God geeft. En dan moeten we goed bedenken dat het gaat om het loon van de

er een probleem blijven. Want de Here wil van ons barmhartigheid. En we ontkomen er niet altijd aan te herinneren wat voor goede dingen we gedaan hebben. We moeten ook niet krampachtig proberen te vergeten. Dat kan helemaal niet, proberen te vergeten is de beste manier om iets te onthouden. Het gaat er om wie we bij onze goede werken in het middelpunt zetten, God of onszelf. En dan zullen we struikelen. Ongetwijfeld zullen er momenten zijn, dat ons hart aan de haal gaat met onze barmhartigheid, dat we achteraf ontdekken dat we onszelf hebben gezocht. Wat is het dan goed dat God Vader is. Hij verbreekt de relatie niet als de opbrengst tegenvalt. Zo werkt dat bij een baas. En als we onszelf hebben gezocht, door God als baas te zien, en te willen verdienen met wat we doen, dan mogen we er op vertrouwen dat Hij Vader is. Als we Hem dan zoeken als Vader, zal Hij ons als kinderen aannemen.

*iets anders ...
dan de uitbetaling
door een baas*

Vader. Dat is eigenlijk eigenaardig. Want in de relatie tussen een Vader en een kind is er geen sprake van loon. Toch gebruikt de Here Jezus deze uitdrukking. Dat laat ons zien dat het om iets anders gaat dan om de uitbetaling door een baas. De opbrengst van een familierelatie laat zich niet uitdrukken in centen of belangen. Als het gaat om een familieband gaat het om intimiteit. De Here wil dat wij bij Hem horen. Hij wil ons als kinderen tot Zich nemen. Hij wil dat we steeds meer naar Hem toegroeien. Hij vormt ons, voedt ons en maakt ons steeds meer de mens die Hij bedoeld had. Wij mogen op Hem gaan lijken. Dat is het loon dat de Vader geeft. En als we daarop gericht zijn dan kunnen we de barmhartigheid die we aan anderen bewijzen, ook gerust heel klein en onopvallend doen. Want het gaat om de band met God de Vader, en omdat Hij God is, ziet Hij zelfs het meest kleine dat we doen. Toch kan



Back to the basics

W. Smouter, Breukelen

Het 'gereformeerde leven' is op z'n minst in beweging en sommigen zeggen: het bestaat niet meer. In het vorige nummer probeerden we deze werkelijkheid te beschrijven. Hoe we beïnvloed worden door secularisatie enerzijds en evangelische beweging anderzijds. Nu dan de vraag: hoe waarderen we dit, en hoe reageren we erop?

Natuurlijk reageren we daar niet allemaal gelijk op. We hebben enkele grote gemeenten waar het nog nauwelijks opvalt dat de gereformeerde wereld verandert. En we hebben ook plaatsen waar die wereld alleen een verre herinnering is. Mag ik proberen de verschillende mogelijke reacties eens te bespreken?

De eerste optie is: luiken dicht! Negeer zoveel mogelijk de vragen die opkomen en herhaal de oude antwoorden. Als we niks veranderen, dan kunnen we het evangelie ook niet kwijtraken. Dit is een aantrekkelijke optie, omdat de kerken vaak nog vol zitten waar hiervoor gekozen wordt. Zou je het offer van een saaie liturgie niet willen brengen als je kinderen dan bij de kerk blijven? Zou je daarvoor ook willen vasthouden dat de aarde nooit ouder dan 6000 jaar kan zijn? Ik zal deze optie niet weghonen. Ik heb zelf ook kinderen en wat zou ik er veel voor over hebben om hen bij het geloof te bewaren! Toch verwacht ik zelf niets van deze behoudende aanpak. Wat ik ervan zie is dat de vormen er wel lang door in stand blijven, maar dat de persoonlijke betrokkenheid op het geloof er enorm onder lijdt. En juist dat hebben we zo nodig!

De tweede optie richt zich juist op die betrokkenheid: activeer de gemeentelieden op een nieuwe manier! Allerlei verschillende vormen van toerusting, gemeente-opbouw en gaven-training vind je de laatste jaren in de gemeenten. En daar wordt een belangrijk punt mee geraakt. Als de vanzelfsprekende kaders van het gereformeerde leven wegvallen, dan zullen we toe moeten naar een veel persoonlijker betrokkenheid van de leden. De waarde van gemeente-opbouw is dan ook in de praktijk wel gebleken. Toch is daar niet alles mee gezegd, want in welke richting ga je bouwen en organiseren? Ik

bedoel: een bridge-club kan ook goed georganiseerd zijn maar je wilt met een kerk toch meer dan gezelligheid en betrokkenheid. Of de kerk er per saldo door gebouwd wordt hangt naar mijn idee dan ook het meest af van de inhoud van de boodschap waar omheen deze gemeente-opbouw plaatsvindt.

Niet één pot nat

En over die inhoud wil ik het vooral hebben. Ook daarin zijn twee opties te onderscheiden. Als je de richting van 'luiken dicht' buiten beschouwing laat, dan zijn er in hoofdzaak twee richtingen die kans zien om mensen te raken. Dat zijn de richtingen die ik nu maar even typeer met de namen van Nico ter Linden en Henk Binnendijk. Ter Linden wist destijds volle kerken te trekken in het gesecculariseerde Amsterdam, hetgeen een mirakel mag heten. Binnendijk trekt 30.000 jongeren in een voetbalstadion, hetgeen minstens evenzeer een mirakel mag heten. Ik weet best dat het in beide gevallen niet om 't poppetje alleen gaat, maar ik belicht nu even deze twee voormannen als voorbeeld van de twee benaderingen van onze tijd. Ieder voelt dat ze niet één pot nat zijn. Toch, vergis u niet, hebben ze veel gemeen. Bijvoorbeeld dat beiden veel werk maken van vormgeving en communicatie. Maar ook dat ze beiden uiterst modern zijn in de onderwerpen die ze aansnijden. De thematiek van hun toespraken wordt niet bepaald door de catechismus of zo, maar door een nauwkeurig volgen van de trends in het denken van onze tijd. Beiden zullen het hebben over gevoelens van onzekerheid, over verlangen naar warmte, over omgaan met verdriet en schaamte, over relaties, over persoonlijke groei en het meest over de *ervaring* van het geloof. Daarin verschillen beiden duidelijk van 'het gereformeerde leven' en daarin ligt hun aansluiting bij mensen van deze tijd.

Een woord van boven

Tegelijk verschilt hun beider antwoord op deze vragen fundamenteel, vooral als het gaat om de vraag: *is er een woord van Boven?* Valt er in de Bijbel licht op te vangen dat geopenbaard is, of is het een tekstboek met menselijke verhalen? Ter Linden zit althans in dit opzicht op hetzelfde spoor als Kuitert: er is geen openbaring die van boven is; er is alleen een menselijk zoeken en

tasten. Binnendijk daarentegen probeert steeds nieuwe manieren om het geopenbaarde evangelie te doen landen bij de mensen van nu. En is dat verschil nu beslissend? Voor mij is het belangrijkste dat hiermee ook samenhangt de verschillende kijk op Jezus Christus. Hij is zelf van Boven, Hij is volgens de Bijbel het Woord dat van boven is. Geen wonder dat voor Binnendijk alles draait om de band met Christus, terwijl bij Ter Linden, Kuitert en anderen aansluiting wordt gezocht bij een veel algemener religieus gevoel. Reden waarom je het verschil met Jodendom en Islam voor hen niet teveel moet aandikken. Ik ben er diep van overtuigd, dat de christelijke kerk z'n kaarten nooit moet zetten op een algemeen religieus gevoel. Dat wil zeggen: de kerk moet wel *inspelen* op dat gevoel, maar ze leeft daar zelf niet uit. Van modernisering van de boodschap zonder verdieping van het geloof naar Christus toe verwacht ik dan ook helemaal niets. Dan kun je de mensen meer bij de kerkdienst betrekken, een heel *organogram* van de gemeente en z'n geledingen maken, iedereen langs korte lijnen inschakelen in het gemeentewerk en weet ik wat meer, maar echte geloofsopbouw verwacht ik daar niet van.

Geloofs-ervaring

De nieuwe impulsen die we uit meer evangelische hoek krijgen vind ik juist enorm waardevol. Het is de combinatie van een grote openheid voor de werkelijke vragen van onze cultuur met een concentratie op het fundament van het geloof in Christus, die voor mij persoonlijk onmisbaar is geworden in de bediening van het evangelie. Als ik daar de naam van Henk Binnendijk bij noem, dan betekent dat voor mij tegelijk de erkenning dat ik in dit opzicht opgeschoven ben. Jaren geleden, in 1989, ben ik voor het opinieblad 'Koers' eens met hem in discussie geweest over de rol van ervaring in het geloof. Ik benadrukte toen erg dat je je geloof niet op ervaring kunt bouwen, maar alleen op Gods beloften in de Bijbel. Zo zou ik het nog steeds zeggen, maar ik ben wel meer gaan inzien dat de expliciete nadruk op persoonlijke ervaring er onmisbaar bij is. Dat heeft ook te maken met het eind van het gereformeerde leven. Als jongeren vandaag nadrukkelijk over geloofs-ervaring willen horen, dan is dat voor hen geen luxe extraatje, maar dan gaat het om niets



minder dan de vraag: 'Is Hij er wel? En waar vind ik Hem dan?'. En dat is een vraag, die je uiteraard niet kunt negeren.

Ik houd niet zo van geschiedenis

Ik heb dat zelf gemerkt bij het preken. Vroeger kon ik een preek onbekommerd beginnen met een zin als 'Broeders en zusters, daar ging Abraham door de woestijn. Samen met zijn enige zoon op weg volgens een opdracht waar hij niets van begreep.' En dan volgde een preek over de opdracht die Abraham had gekregen om zijn zoon Izaak te offeren. Als het een goede preek was, dan begreep ieder van de hoorders dat je hiermee wezenlijke zaken aan de orde stelde. Onderwerpen als het vertrouwen op God ondanks twijfel, en de heel aparte zekerheid die het geloof kent. Natuurlijk gaf ik er als dominee in de loop van de preek wel toepassingen bij, maar ook zonder dat hadden de hoorders al een bepaald kader waardoor ze voelden dat die geschiedenis ook over hen ging. Iets van het besef: deze God is onze God en Abraham staat als vader van alle gelovigen ook model voor geloof en twijfel uit onze tijd. Maar zonder dat onuitgesproken kader kun je niks met zo'n preek. Ik herinner me het meest dodelijke commentaar op een preek dat, naar ik meen, ds. De Jong eens doorgaf. Een buitenkerkelijke dame had de dienst een keer bijgewoond en na afloop werd haar gevraagd wat ze ervan vond. „Ja,” zei ze, „ik vond het wel aardig. Maar ik houd zelf niet zo van geschiedenis”. Dat was iemand die de kaders miste en zij dacht bij onze preken aan mensen met een hobby in geschiedenis...

Persoonlijke inbreng

Welnu, ik denk dat tegenwoordig steeds meer van de eigen leden die gereformeerde kaders missen. En dat het belang van Gods woord en de ervaring ervan dus veel uitdrukkelijker aan de orde moeten komen, liefst aan het begin van de preek. Niet dat ik dat altijd kan, maar ik zie het wel als een opdracht. En daar hoort alles bij wat er vandaag in liturgie en gemeente verandert. Noem eens wat:

- * dat jongeren ook apart aandacht krijgen en dat hun inbreng gevraagd wordt
- * dat hier en daar voor het gebed gevraagd wordt naar persoonlijke gebeds-onderwerpen
- * dat er naast psalmen en gezangen ook andere liederen gezongen worden met dito begeleiding

- * dat bij belijdenis en trouwdiensten meer persoonlijke inbreng gevraagd wordt dan alleen het woordeke 'ja'
- * dat op catechisatie de oude boekjes niet meer voldoen en een nieuwe aanpak gezocht moet worden.

En ga zo maar door. Die veranderingen lijken me mooi en, gezien de omstandigheden, onmisbaar. We zijn voorlopig echt nog niet zover als de eerste gemeente, waarvan geschreven staat: „Telkens als zij samenkomt, heeft ieder iets”. Persoonlijke inbreng hoort helemaal bij een kerk-vorm die weinig vaste patronen kent. 't Is toch mooi als daar iets van terug komt?

Vluchten

En toch. Toch komen we met al die veranderingen nergens. De crisis is te diep en de secularisatie zit in onszelf. Als je de ervaringen van mensen centraal gaat stellen, dan wordt het hol en leeg in de diensten, want mensen ervaren niks méér dan wat je in de soaps op TV ziet. Ons land zit vol laagdrempelige diensten waar je van het evangelie niks meer hoort en die lage drempel wordt vooral gebruikt om de kerk makkelijk te verlaten. Dus: veranderingen lossen niks op. Tenzij. Tenzij ze de uiting zijn van het feit dat we vluchten tot Christus. Dat we geen middel onbeproefd laten om samen te gaan drinken uit de bron van het heil: het goede nieuws dat God zijn eigen Zoon gegeven heeft om al onze zonden te dragen.

Vluchten tot Christus, het is een oude uitdrukking. Maar ik bedoel dat nu heel letterlijk: dat we geen andere uitweg meer weten dan tot Hem te gaan. Ik moet de laatste tijd vaak denken aan Elia, die op een gegeven moment vluchtte naar Horeb. Hij was echt in paniek vanwege Israëls ongeloof en Izebels geweld. En hij vluchtte. Maar hij vluchtte wel naar Horeb, dat is naar de basis van Gods verbond met Israël. Daar was het allemaal begonnen, daar moest ook de uitweg uit de crisis te vinden zijn. Wat Elia deed, dat zou je mogen noemen 'Back to the basics', terug naar de basis. Zoals onlangs het thema van de EO-Jongerendag was. En dat beschrijft naar mijn idee precies wat we nodig hebben: terug naar de basics. Inhoudelijk betekent dat: terug naar het evangelie van genade. En wat de vormen betreft betekent het: terug naar fundamentele dingen als leren bidden, leren lezen in de Bijbel, leren liefde te bewijzen aan je naaste. We hebben weer godsdienst-oefening nodig, dat is oefenen in de basics van godsdienst. Gelukkig zie ik daar ook wel wat van. In de grote belangstelling voor thema's als

genade en vergeving. In groepen en kringen die inderdaad gaan oefenen met lezen, bidden en stille tijd. Maar ik ontmoet toch ook veel mensen, vooral ouderen, die er bang voor zijn. Ze blijven bij bijbelstudies liever kwartetten: 'dominee zus zegt dit en professor zo zegt dat', dan te vragen: wat zegt de Here mij in dit schriftgedeelte. Ze houden God en geloof liever op een afstand. Op dat punt, denk ik, moeten we elkaar echt verder helpen en dat kan alleen wanneer we er in geloof en vertrouwen voor bidden.

Ik heb zeer geijverd

Intussen: het huidige 'Back to the basics' heeft inderdaad iets van een vlucht. Iemand uit de christelijke politiek vraagt me wel eens: waarom zijn al die aardige, Opwekking zingende jongelui niet te porren voor inzet in de christelijke politiek? Waarom beleggen jullie alleen toogdagen over 'Jezus, mijn Heiland' en niet over onze roeping in het publieke leven? En een ander zegt: ze lezen zo weinig. En een derde: waarom zijn het allemaal van die a-culturele liedjes? Ik erken dat dit waar is, maar het lijkt me onvermijdelijk. Als gezegd, bij Elia had het ook iets van een vlucht. Hij had midden in de politiek gezeten, met Achab en met Izebel en zo meer. En hij vluchtte. Maar het was toch anders dan Jona's vlucht. Die nam een enkele reis bij God vandaan, terwijl Elia vluchtte naar God toe en naar de basis toe. Het was toch geen wonder dat hij vluchtte? Hoor maar wat hij zegt: „Ik heb zeer geijverd voor de Here, de God der heerschen, want de Israëlieten hebben uw verbond verlaten, uw altaren omvergehaald en uw profeten met het zwaard gedood, zodat ik alleen ben overgebleven, en zij trachten mij het leven te benemen”. Aldus de profeet. En er was geen woord van gelogen. Maar wat prachtig is het, dat God door zijn geklaag heen luistert en begrijpt: Elia, eigenlijk ben je hier in die grot op Horeb niet gekomen om te klagen, maar omdat je (net als Mozes op deze plek) mijn heerlijkheid wilde zien. En die heerlijkheid krijgt hij dan ook te zien. En daarna, ja, dan moet Elia weer aan het werk. Van de basics vandaan terug naar zijn roeping als profeet, midden in de wereld. Ik hoop echt dat God nog zoveel herstel en opwekking geeft, dat we weer ruimte krijgen voor een brede visie van christenen op politiek, cultuur en techniek. Maar als ik iets peil van de crisis van het gereformeerde leven, dan is dit toch echt de tijd voor een vlucht naar de basis. En om te bidden of we Gods heerlijkheid mogen zien.



Gaten in het Zijden Gordijn

Johan Klein, Rijswijk

De bladen van zijn Bijbel bewogen ritselend in de ochtendbries. Anne van der Bijl zat op een bankje in het centrum van Warschau en keek naar de voorbijmarcherende jonge Poolse mannen en vrouwen. Daar liepen de evangelisten van de toekomst, die de blijde boodschap van de Revolutie zouden brengen. Een gebed welde op in zijn hart: „Heer, wat kunnen wij vanuit het vrije Westen doen? Wat kan ik doen?”

Zijn oog viel op de Bijbel op zijn knie, die open lag bij het boek Openbaring. Vlak boven de vingers waarmee hij het boek vasthield, las hij de woorden: „Wees wakker en versterk het overige, dat dreigde te sterven.”

Open Doors: tegenoffensief

Dat was in juli 1955, nu eenenveertig jaar geleden. De meeste lezers kennen het vervolg. Anne van der Bijl werd bijbelkoerier en pionier in het leggen van kontakten met de vervolgte, hier en daar stervende, Kerk achter het IJzeren Gordijn. Toen de Berlijnse Muur dichtging, reed Anne er met een Volkswagen vol Bijbels doorheen. Toen troepen van het Pact van Warschau Tsjecho-Slowakije onder de voet liepen, reed Anne tegen de stroom vluchtelingen in om de broederschap te bemoedigen. Toen in het midden van de jaren zestig de Chinese Kerk ondergronds ging, passeerde Anne het Bamboegordijn. Maar hij bleef geen eenling: uit zijn bediening kwam de internationale organisatie *Open Doors* voort, in Nederland jarenlang bekend onder de naam *Kruistochten*. Het werk van Anne en Open Doors breidde zich over de hele wereld uit, naar alle gebieden waar de revolutie de Kerk dreigde te verstikken. Het groeide uit tot een tegenoffensief, met geen ander wapen dan: de Bijbel, het woord van de levende God. De meeste lezers zullen de opvallende momenten uit de geschiedenis van Kruistochten/Open Doors wel kennen. Zoals het verhaal van Projekt Parel. In 1981 bracht een sleepboot van Open Doors in China meer dan een miljoen Bijbels tegelijk aan land. Chinese bijbelkoeriers verspreidden ze onder de huisgemeenten. Nog regelmatig horen we

van de vruchten die deze bijna verdronken Bijbels hebben opgeleverd!

De meeste lezers zullen zich ook de zevenjarige gebedswake voor de Kerk in de Sowjet-Unie herinneren, die in 1984 begon. En hoe de Here de gebeden verhoorde: eind 1990 zaten er voor zover bekend in de Sowjet-Unie geen christenen meer om hun geloof gevangen. De vervolgd van toen zijn de evangelisten van nu. Muren waren gevallen.

Velen zullen Open Doors vooral kennen als een organisatie die het lot van christenen in de moslimwereld wereldkundig maakt en acties voert voor hun vrijlating. Namen als Mehdi Dibaj en Salamat Masih (op veertienjarige leeftijd ter dood veroordeeld, maar in hoger beroep vrijgesproken) zijn bekend geworden doordat Open Doors ons op hen attent maakte en wereldwijd actie voor hen voerde. Weinig lezers zullen weten van Annes aanwezigheid in Libanon sinds de jaren zeventig, van de betrokkenheid van Open Doors bij de Kerk in Afrika sinds 1976, van Projekt Kruisvuur in Latijns Amerika sinds 1985 (duizenden jongeren worden daar getraind om hun geloof uit te dragen), van Projekt Timotheüs in zuidelijk Afrika, waar zwarte pastores onderricht in de Schrift ontvangen. Of van de

**Steun aan
de lijdende Kerk
en hulp bij
evangelieverkondiging
zijn nauw
aan elkaar
verbonden**

steun aan christelijke boekhandels in 'Vrij Koerdistan' (Noord-Irak) sinds 1992. Om maar enkele projecten te noemen. De meeste lezers zullen weinig of niets weten van het 'stille' werk dat door vele vrijwilligers over de hele wereld wordt verricht. De bijbelkoeriers, de 'tentenmakers', de christenen die er gewoon *zijn* op de gevaarlijkste plekken om hun bedreigde broeders en zusters een hart onder de riem te steken. Er *zijn*, je *niet afzijdig* houden: dat is de levensvisie van Anne van der Bijl, waarvoor de deuren zich openen.

Midden-Oosten

In dit artikel wil ik aandacht vragen voor

het werk van Open Doors in het Midden-Oosten. Als er één gebied in de wereld is waar het voortbestaan van de Kerk van Jezus Christus op het spel staat, dan is het wel deze regio, eens de bakermat van de christelijke Kerk. In Oost-Azië, Afrika en Latijns Amerika groeit de Kerk met de dag. In de voormalige Sowjet-Unie puilen de bijbelgetrouwe gemeenten uit hun gebedshuizen. In moslimlanden als Azerbeidjan en Soedan bloeit de gemeente tegen de verdrukking in. Maar in het Midden-oosten is de Kerk stervende. En luidde de opdracht, eenenveertig jaar geleden in Warschau, niet: „Versterk wat er nog over is en dreigt te sterven”? Een opdracht die broeder Anne niet graag voor zichzelf reserveert, maar die hij de christenen in het vrije Westen graag voorhoudt als een taak, tot het moment dat zij zelf om het evangelie vervolgd zullen worden. In februari 1991 verscheen in het magazine van Open Doors (dat niet alleen in Nederland, maar ook in vele andere landen verschijnt) een artikel onder de kop: 'Is er in het jaar 2000 nog een Kerk in het Midden-Oosten?' Deze vraag, uitgesproken door een patriarch in Damascus, is minder overdreven dan ze lijkt. In landen als Libië en Saoedi-Arabië is geen *inheemse* kerk meer. In andere landen, waar vanouds veel christenen woonden, is een uittocht gaande: veel christenen ontvluchten armoede, achteruitstelling en discriminatie door naar het Westen te emigreren. Wordt in het Midden-Oosten de kandelaar weggenomen en is er straks alleen nog plaats voor het harde neonlicht van de Koran? „Over heel de wereld vinden opwekkingen plaats,” verzuchtte Isam Ghattas bij het veertigjarig jubileum van Open Doors in de Veluwehal, „maar in het Midden-Oosten is er al veertienhonderd jaar geen opwekking geweest!”

Projekt 'Levend water'

'Versterk wat er over is en dreigt te sterven'. Met behulp van Projekt 'Levend water' probeert Open Doors de enorme lap woestijn die Midden-Oosten heet, weer tot bloei te brengen. En hier en daar schieten de eerste rozen al op. Zo mogen de christelijke boekhandels in 'Vrij Koerdistan' (Noord-Irak), die door Open Doors van grote aantallen Bijbels en christelijke boeken worden voorzien, zich niet alleen verheugen in de belangstelling van Assyrische christenen, maar ook van veel Koerdische



moslims. Steun aan de lijdende Kerk en hulp bij evangelieverkondiging zijn twee zaken die altijd ten nauwste aan elkaar zijn verbonden. Geen wonder dat fanatieke moslims regelmatig proberen deze boekhandels op te blazen: kennelijk zijn ze bang voor de aantrekkingskracht die 'het boek van de christenen' op hun geloofsgenoten heeft. Ook in het eigenlijke Irak, waar Saddam Hoessein nog altijd in het zadel zit, is er veel vraag naar Gods woord. Open Doors ziet kans om er, legaal, op grote schaal christelijke lektuur binnen te brengen. In Jordanië ondersteunt Open Doors de

Wat voor de wereld onaanzienlijk en veracht is, heeft God uitverkoren

Vuurtoren-boekhandel, die drie christelijke boekwinkels beheert. Het filiaal in Amman is bij christenen in het Midden-Oosten een begrip: het trekt zelfs klanten uit Saoedi-Arabië die er een Bijbel of een christelijk boek in het Arabisch komen kopen.

In de hele Arabische wereld ontfermt Open Doors zich over moslims die zich tot Christus hebben bekeerd en om die reden uit hun milieu zijn gestoten (zie de Open-Doorsfilm *Behind the sun*). Ze worden geestelijk begeleid en geholpen bij het opbouwen van een nieuw bestaan. Ook is Open Doors nauw betrokken bij scholingsprojecten voor een christelijk *kader*: veel landen in het Midden-Oosten hebben groot gebrek aan goed opgeleide christelijke pastores, in de evangelische wereld vaak 'kerkleiders' genoemd. Zonder bekwame, in de Schrift onderwezen, leiders is de Kerk zwak. Een aantal bijbelscholen en een trainingsinstituut voor evangelisatie is goeddeels van de steun van Open Doors afhankelijk. Ook hier geldt: tegen de revolutie (van de islam) het evangelie (van Gods liefde voor zondaren). Vandaar ook de nauwe betrokkenheid van Open Doors bij bijbelverspreiding in de minst toegankelijke landen van de Arabische wereld. In Soedan worden studiebeurzen verstrekt aan bijbelschoolstudenten en ontvangen bijbelscholen financiële steun en studiemateriaal. Tienduizenden Nieuwe Testamenten worden in dit land verspreid. Een wonderlijk land: terwijl in het zuiden van Soedan christenen door moslims van het leven worden beroofd, bekeren in het noorden moslims zich tot Christus.

De vuilnisbelt bloeit

In Egypte, het land met het grootste aantal christenen in de Arabische wereld, werkt Open Doors samen met een aanzienlijk aantal bijbelgetrouwe instellingen. Een van die instellingen geeft bijscholing aan pastores (kerkelijke 'leiders') en leidt 'leken' op tot pastoraal werker. Een andere instelling legt zich toe op sociaal werk onder verpauperde christenen. Evenals in andere landen in het Midden-Oosten, zijn ook in Egypte christenen vaak arm en analfaabeet en krijgen ze de slechtste baantjes. Open Doors steunt alfabetiseringsprojecten, waardoor christenen de kans krijgen een vak te leren en de Bijbel te leren lezen.

Een oogappel van Open Doors is de gemeente van Jezus Christus op de vuilnisbelt van Caïro. Ja, u leest het goed. Twintig eeuwen geleden schreef de hoog ontwikkelde apostel Paulus: „Wat voor de wereld onaanzienlijk en veracht is, heeft God uitverkoren.” Als we zouden willen begrijpen wat dat betekent, zouden we eigenlijk naar Caïro moeten gaan en de plaatselijke vuilstortplaats bezoeken. Caïro, een stad van zestien miljoen inwoners, kent geen gemeentelijke vuilnisdienst. Twintigduizend van de allerarmste inwoners houden zich in leven met het ophalen en sorteren van het vuil dat in de straten blijft liggen. In 1969 werd hun de heuvel Mokattam toegewezen als plaats waar zij het vuil naar toe mogen brengen. Daar gingen de 'vuilophalers' wonen met hun gezinnen – en met hun varkens, kippen en geiten – in armzalige hutjes midden tussen het stinkende afval. Het hele gezin helpt mee het afval te sorteren, een deel wordt verkocht aan de kringloopindustrie. „De Mokattam-heuvel is een onreine plaats, waar geen moslim zich zal wagen, al was het alleen maar vanwege de vele varkens die er in het vuil lopen te wroeten”, lees ik in het decem-

bernummer 1994 van Open Doors, „de meeste vuilophalers zijn dan ook christen, maar dat wil niet zeggen dat zij weten wat er in de Bijbel staat.”

In 1974 werd de tegenstribbelende drukker Farahat door God geroepen om op de Mokattam-heuvel de Blijde Boodschap te verkondigen („Wees niet bevreesd, spreek en zwijg niet; want Ik heb veel volk in deze stad”, Hand. 18:9). Hij bouwde een eenvoudig kerkje van golfplaten, maar binnen vijf maanden moest hij al een grotere kerk bouwen. Elk nieuw kerkgebouw bleek na enige tijd te klein. In 1994 waren medewerkers van Open Doors te gast in een vijfde kerkgebouw: een grot met drieduizend zitplaatsen! Maar ook deze groterkerk voldeed niet. Kort geleden kwam op de Mokattam-heuvel een rotswerk gereed die plaats biedt aan twintigduizend mensen. In heel het Midden-Oosten is er geen kerkgebouw met zoveel zitplaatsen te vinden!

Open Doors steunt het sociaal en geestelijk werk dat onder deze paria's wordt verricht en ervaart dat God zijn beloften waarmaakt. Golfplaten hutjes zijn vervangen door huisjes van steen, waar vieze varkens niet langer tot het gezin behoren. Het evangelie verheft deze mensen geestelijk en maatschappelijk. De woestijn bloeit als een roos, de vuilnisbelt van Caïro geurt als een narcis. De lof die opstijgt van de Mokattam-heuvel is „een liefelijk reukoffer in de neusgaten van onze God.”

Wie is als de HERE, onze God, die zeer hoog woont, die zeer laag neerziet, in de hemel en op de aarde? Die de geringe opricht uit het stof, de arme omhoog heft uit het slijk? (Psalm 113)

Giften voor het werk in het Midden-Oosten kunnen worden overgemaakt op postgiro 7733 t.n.v. Open Doors, Ermelo, m.m.v. Levend water. Adres: Postbus 47, 3850 AA Ermelo (tel. 0341-417844).

*Eerste rots-
kerk op
'Mokattam',
met 3000
plaatsen.*

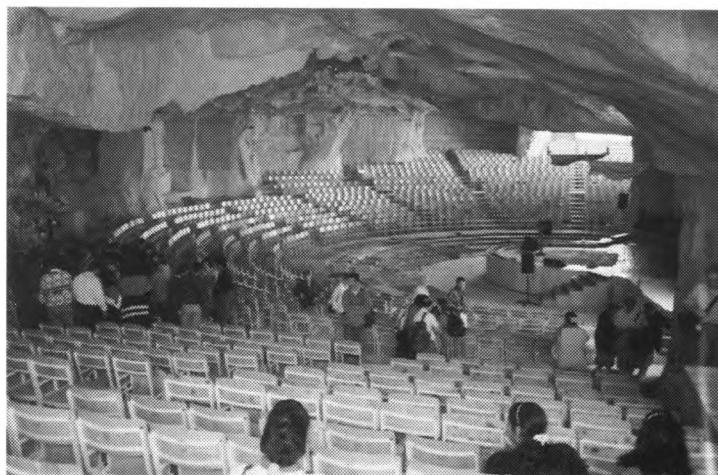


Foto: Open Doors



Ons leven 'in' en 'uit' Christus

A. Troost

Het vorige artikel eindigde met een overgang. Onder het kopje 'in Christus' bepleitte ik in feite een geloofsmatige 'levens- en wereldbeschouwing' en een via christelijke filosofie daarin gewortelde theologische tijds- en werkelijkheidsbeschouwing waarin Christus, als boventijdelijk centrum van de schepping, centraal staat. Dat passen we nu toe.

1. Geloofszekerheid en theologische tobberij

De volkomen heiligheid die wij 'in Christus' hebben en de daarmee in strijd lijkende werkelijkheid van ons zondig en gebrekkig bestaan, dat was ons onderwerp. Er is nauwelijks een volwassen gelovige denkbaar die hierover niet eens een vraag voelde opkomen. Hoe zit dat nu? Zijn we nú al heilig of komt dat pas in het hiernamaals? Kan het beide waar zijn, of is dat tegenstrijdig?

De gereformeerde theologie (maar zij niet alleen) heeft daar al ongeveer vier eeuwen mee geworsteld. Er zijn allerlei accenten gelegd, eenzijdigheden verdedigd en vooral evenwichtsoefeningen aanbevolen met die 'eenzijdigheden'. Men spreekt van de spanning tussen 'zijn' en 'worden', van eeuwigheid en tijd, van verkiezing en verbond, van de eeuwige raad van God en de heilsgeschiedenis, van 'indicatief en imperatief', van speciale theologische tijdsbegrippen (Barth), van een 'complexe situatie' (Velema), van wel waar maar niet echt een feit (Ter Linde), van wel echt gebeurd, maar nog niet als een voldongen feit (in het ND van juni '95), van de spanning tussen rechtvaardiging en heiliging, enzovoort. Ons probleem wordt ook wel geplaatst in het kader van de leer inzake de volharding der heiligen en tegelijk van secularisatie en geloofsafval, die dus voorafgaand geloof vooronderstellen. Tenzij men weer het christen en gelovig zijn alleen maar als een *verondersteld* gelovig zijn opvat, een 'houden voor', en daarbij dan een aantal soorten van geloven introduceert die niet het ware geloof zijn, zoals het 'historisch geloof', het 'tijdgeloof' of het wondergeloof. Een 'gewone' gelovige die geen theo-

logie gestudeerd heeft, of hoe dan ook geen theoretische training of aanleg heeft, zou er moedeloos van worden of een minderwaardigheidsgevoel aan overhouden. En dat is niet alleen zo bij dit onderwerp, maar ook bij vele andere, zoals bij voorbeeld de vraag of volgens de Bijbel al dan niet vrouwelijke ambtsdragers gekozen mogen worden.

2. Theologie mag en moet tobben

Gelukkig ontbreekt dat theoretisch getob van de theologie over 'het probleem van de heiliging-in-Christus' vrijwel geheel in onze belijdenis. Alleen in onze Dordtse Leerregels klinkt er nog wat van door, maar dit document stamt dan ook uit een periode waarin de protestantse scholastiek zich al weer heel breed gemaakt had'. Het bovenstaande is niet bedoeld om de tegenwoordige negatieve stemming jegens de theologische dogmatiek te versterken. In tegendeel. De anti-dogmatische instelling van vele gelovigen in onze tijd is wel een begrijpelijke reactiebeweging, maar wij moesten die niet in het gevele komen. De theologen niet, met een als tegemoetkoming bedoelde *aanpassing* door middel van steeds populairder en stichtelijker verpakking van hun denkresultaten om, zoals we vaak hoorden, 'de theologie naar de gemeente te bren-

Tafeltennis voor theologen

gen'. De gemeenteleden niet, met het roepen om meer warmte en 'spiritualiteit', ook wel bevindelijkheid genoemd, of spreken uit 'ervaring'. Het zal allemaal wel goed bedoeld zijn, maar een beter alternatief voor ons allen is m.i. *reformatie, inclusief relativering* van de theologie zelf. Dit gepaard met een verdieping van onze praktische, geloofsmatige levens- en werkelijkheidsbeschouwing, zoals ondanks alle lek en gebrek in feite toch volop gebeurt in prediking, kerkelijk kringwerk, bezinning op conferenties en in de christelijke pers. Over de dringend noodzakelijke *relativering* van de theologie schreef ik enkele jaren geleden al in *Opbouw* een aantal artikelen. Over de *reformatie* van de theologie gaan deze artikelen slechts in op een heel klein onderdeelje van de dogmatiek.

(III) Ons leven 'in' en 'uit' Christus

1. Geloofszekerheid en theologische tobberij
2. Theologie mag en moet tobben
3. 'Zijn' en 'worden' beide 'in Christus'
4. Heilszekerheid alleen in het geloof
5. De 'eeuwigheid' van Christus.

Zonder te beweren dat de reeds genoemde problematiek eenvoudig en met een simpele uitspraak is op te lossen, is zij m.i. toch veel doorzichtiger voor het theologisch denken te maken, dan in de gangbare handboeken gebeurt. De resterende moeilijkheid schuilt meer in onze vervlochtenheid met traditionele Westerse denkpatronen die niet bij ons onderwerp passen, dan in de zaak zelf: onze heiliging in Christus.

Inderdaad, onze dogmatiek heeft het erg moeilijk met deze 'complexe problematiek', zij tobt er mee, maar dat is een normale zaak voor wetenschapsbeoefening. Het gaat in de wetenschap, ook in de theologie, om op een *bepaalde manier* onderzoek te doen om te ontdekken hoe een concrete zaak *structureel* in elkaar zit. Hierop zou van toepassing kunnen zijn wat de Prediker zei: „ik zette mijn hart er op om na te vorsen en onderzoek te doen naar de wijsheid in alles, wat onder de hemel geschiedt. Dat is een kwade bezigheid, die God aan de mensenkinderen gegeven heeft om zich daarmee te kwellen” (Pred. 1:13). Theologie mag dus tobben – het is vaak een moeilijke problematiek. Maar ook deze taak, de wetenschapsbeoefening op een bepaald gebied, is een taak voor een zeer beperkt aantal mensen. Gelukkig is theologie geen taak voor alle gelovigen. Theologische discussies, hoe ernstig en belangrijk ook binnen het christelijk leven, zijn ten slotte toch weinig meer dan *tafeltennis voor theologen*. Voor mijzelf is de beoefening van dogmatiek, op basis van mijn doctoraal examen en promotie in de systematische theologie, al weer een aantal jaren mijn voornaamste hobby, naast mijn meer beroepsmatig bezig zijn met filosofie.

3. 'Zijn' en 'worden' beide 'in Christus'
- In de christelijke geloofshouding mogen wij zeggen: wij *zijn* in Christus



geheiligd. Zoals we ook mogen belijden: wij *zijn* in Christus verkoren. In hoeverre deze verkiezing 'van eeuwigheid' was, laten we nu even buiten bespreking. De werkelijkheid of inhoud van die verkiezing is voor alle schriftgelovigen duidelijk: die verkiezing raakt ons hele bestaan, van begin tot eind, sterker uitgedrukt: van voor de grondlegging der wereld tot in en na onze 'tijdelijke dood', ja tot in alle eeuwigheid. Wij bestaan immers niet slechts in de tijd, ook nu al niet. 'Wie in Hem gelooft hééft (= tegenwoordige tijd) het eeuwige leven'.

Terzake van ons thema in deze artikelen betekent dat dus dat onze heiliging van a tot z onze heiliging *in Christus* is. Daarom zeggen we ook met onze theologische traditie dat onze 'goede werken', beter gezegd, ons hele christelijk leven, een vrucht is van en vanuit Christus, door de Heilige Geest in ons bewerkt. Als wij ons in dit tijdelijk leven

Christocentrische werkelijkheidsvisie

bewust worden van gebreken of zwakheden in dit realiseren van ons christen zijn, dan weten we *in het geloof* tevens dat wij ook getroost mogen leven uit de goddelijke vergeving. Dat is leven *vanuit* Christus, in wie wij 'ingeplant' mogen zijn. Hij alleen is en blijft de boventijdelijke bron of wortel van *ons* werkelijke en totale leven. Dat is Hij in een niet aan tijd of vergankelijkheid gebonden periode, maar al-tijd, en nog meer dan in de tijd. De 'heilsfeiten' ontnemen hun kracht en betekenis niet aan hun *historiceit* als zodanig, maar juist aan hun boven-historische wortel- of dieptedimensie. Maar nogmaals: dit is een *geloofskennis*, een *geloofsweten* dat op niets anders berust dan op Gods openbaring van wat Hij in zijn goddelijke tijd en op zijn goddelijke wijze 'in Christus' voor en met ons deed en doet.

4. *Heilszekerheid alleen in het geloof*
Juist die *goddelijke* tijd en die *goddelijke* wijze mogen wij niet vermensen, en niet verhistoriseren in een ontwortelde (vertijdelijkte) 'heilsgeschiedenis', en met een door mensen in dogmatische boeken dubieus geconstitueerde 'orde des heils'. Noch met exegetische commentaren die proberen een wetenschappelijk verantwoord 'reconstructie' te bieden van de preciese gang van zaken in bijvoorbeeld het feitelijke opstandingsgebeuren. Heilsgeschiedenis is juist

daarom *heils*-geschiedenis, omdat zij meer is dan een reeks puur historische feiten.

In het *geloof* (en anders niet) weten wij 'dat onze staat vastligt in Christus', om het eens even heel ouderwets uit te drukken. Maar die zogenaamde 'staat' is niet wat anders dan onze momentele of tijdelijke '(toe)stand'. Ook die 'stand' is in al haar zondigheid, gebrokenheid en onvolkomenheid niet los van of buiten Christus. Zij is wel gekenmerkt door een lang-nog-niet-helemaal, een nog onderweg-zijn, nog slechts een begin of beginsel zijn. Onze zekerheid omtrent Gods liefde en ons daarin vastliggend heil, kortom: onze 'heilszekerheid' is dan ook niet gefundeerd in zichtbare of tastbare 'bewijzen', ook niet in de bewijzen van (theo)logische dogmatische rede(n)eringen, noch in exegetische reconstructies van historische feiten, noch in geheime 'stemmen' of vermeende 'boodschappen' of in intuïtief aanvoelen, maar in niets anders dan in de persoon en het werk van Christus. En de verbinding met Hem is de geestelijke band van het *geloof*. Die band is ons eveneens geschonken 'in Christus', en wel 'van eeuwigheid', we kunnen ook zeggen: in de '*volheid* van de tijd', waarin ook ons tijdelijk leven geworteld is.

5. De 'eeuwigheid' van Christus.

Door dat geloof kunnen we over ons tijdelijk leven heen kijken. Door dat geloof weten we dat ook het in onze menselijke tijd volbrachte werk van Christus, nog steeds, over alle grenzen van onze historische tijd heen, 'vast' ligt in Gods verkiezend welbehagen. Dat maakt onze historische tijd niet van minder belang, maar *relatieveert* haar wel ten opzichte van haar boventijdelijke én onaantastbare dimensie, haar 'eeuwige' grond of wortel. Wanneer we de persoon en het werk van Christus in die ongeveer dertigjarige periode uit het begin van onze jaartelling theologisch zouden *verhistoriseren* (dat wil zeggen theoretisch aftrekken van bovenhistorische worteldimensie), dan zouden we daarmee alle geloofszekerheid in principe ondermijnen of aantasten. Zowel het geloof als haar zekerheid bestaat juist in het boven onze tijdelijke werkelijkheid uitreiken, ook boven het dertigjarige historische heilswerk van Christus uit. Het is immers (vgl. o.a. Hebr. 11:1) een bouwen op een 'vaste grond' en een bewezen achten van wat niet gezien kan worden, omdat het geen tijdelijke maar een meer-dan-tij-

delijke werkelijkheid is. Het is namelijk de boventijdelijke dieptedimensie ervan, de '*volheid*' waarin *alles* aanwezig is wat tot ons heil behoort. Voor alle onderwerpen uit de wetenschappelijke theologie is het daarom van grote betekenis, dat we in ons theoretisch denken breken met het traditionele dilemma van tijd of eeuwigheid, alsof daar niets tussen zou liggen. Dat dilemma en die scheiding maken de theologische puzzels inzake de verhouding van verbond en verkiezing, van rechtvaardiging en heiliging, van uitverkiezing en verantwoordelijkheid, van schepping en evolutie, van wedergeboorte en geloof, van de éne kerk en de vele kerken, en vele andere onderwerpen meer, onoplosbaar, ondanks de al eeuwen durende discussies daarover ook binnen de theologische orthodoxie. Dat zou nog niet zo erg zijn, ware het niet dat door de (veelal te) nauwe relatie tussen kerk en theologie, deze theologische tobberijen doorwerken in prediking en geloofsleven, tot in de kerkverbandelijkheid toe.

Noot:

1. Dat blijkt vooral uit de '*Synopsis purioris theologiae*' (= Handboek van de zuivere theologie), het standaard studieboek voor de gereformeerde dogmatiek in de 17e eeuw en later. Die dogmatiek was bepaald niet zo zuiver als de 'Dordtse Vaderen', met hun boektitel suggereerden. Het was, evenals andere geschriften van dezelfde auteurs, weer volop scholastiek. Niet in de gebruikelijke maar oppervlakkige betekenis van veel subtiele en splinterige onderscheidingen, want die zijn in alle wetenschappen soms noodzakelijk. Maar in de principiële betekenis van religieuze synthese in het vertolken van bijbelse geloofsgedachten met behulp van heidens-filosofische of modern-humanistische denkpatronen, in de onjuiste mening dat deze slechts neutrale en formele denkinstrumenten zijn die je een eigen geloofsinhoud kunt geven zonder de geloofskennis daarmee te beschadigen, of minstens in gevaar te brengen (vgl. mijn artt. over scholastiek in Opbouw 1992 nrs 15, 16, 19).



Over mannen, hun geloof, werk en dienstbetoon

H. Algra, Den Helder

Het is de bedoeling dat boekbesprekingen in 'Opbouw' kort zijn. Dat lukt niet altijd. Zo lukte het mij niet om de bespreking van 'Macho, Manlief' in één kolom te persen. De oorzaak ligt mede in het feit dat er zoveel verschillende auteurs aan dit Cahier hebben meegewerkt. Een bloemlezing.

Het eerste hoofdstuk gaat over mannen en geloofsbeleving. Zowel beleven als geloven scoren volgens hem niet hoog bij mannen, aldus Frank Dijkstra.

Tekent hij zo echter niet een te stereotiep beeld van mannen? Inderdaad laat de Bijbel juist verrassend zien hoe vrouwen in hun geloof een voorbeeld waren voor mannen. We zien ook dat in zendingsgebieden de jonge kerken vaak voor een groot deel bestaan uit vrouwen. Maar is dat niet ook cultuurbepaald? En geldt die invloed van de cultuur niet ook onze samenleving? Worden mannen niet zózeer opgeslokt door carrière dat het geloven op de tweede plaats komt? Overigens: als dat waar is, gaat het in de toekomst ook met vrouwen minder goed. Dan is een slimme meid juist *niet* (meer) op haar Toekomst voorbereid.

Mannen toerusten tot dienstbetoon

In enkele pagina's worden er door Dijkstra (werkzaam als manager) veel zaken bijgesleept. Het wetenschapsgeleef, de trends op het werk, de kerkeraad. Het is 'in' om klantvriendelijk te werken, maar die vriendelijkheid heeft vaak meer met het winnen van de concurrentie dan met zorg te maken. Toch biedt diezelfde klantvriendelijkheid ook een opening: vanuit de gezindheid van Christus. Waarom werkt een kerkeraad nogal eens verlamd? Omdat er wel besluiten worden genomen over de punten die aanleiding waren tot een woordenwisseling, maar er is geen duidelijkheid over 'de doelen waar wij voor staan' (de missie). Een heel herkenbare paragraaf.

Uit onderzoek in de USA blijkt dat de secularisatie meer invloed heeft op mannen dan op vrouwen. Mannen zijn

ook slechter te bewegen om hun taak in de gemeente op zich te nemen.

(Overigens: naarmate vrouwen meer belast dreigen te worden met een dubbele taak – gezin en werk – zal deze trend zich m.i. ook ten aanzien van hen doorzetten). De vraag die centraal staat is: *hoe kan de gemeente de man ondersteunen in zijn geestelijke ontwikkeling en hem toerusten tot dienstbetoon?* Aldus Pieter Brinksma, voorganger in een Rafaël-Gemeente. Voor mij was deze vraag, zo specifiek toegespitst op de man, een nieuwe invalshoek.... In navolging van Larry Crabb schrijft Brinksma dat mannen zich snel bedreigd voelen, waardoor ze zich dominant gaan opstellen óf zich gaan

De gemeente moet de man ondersteunen in zijn geestelijke ontwikkeling

terugtrekken uit hun verantwoordelijkheden. Het kan ook anders, zegt Brinksma, kijk maar eens naar Daniël. Vervolgens daagt hij mannen uit om zich te laten toerusten tot dienstbetoon.

De man in de Bijbel

Prof. Dr. K. Runia is emeritus-hoogleraar Theologie in Kampen. Hij heeft een goed leesbaar hoofdstuk geschreven over de man in de Bijbel. Runia vindt het opvallend dat we nergens in de Bijbel een afzonderlijke verhandeling over de man vinden, zoals een loflied op de degelijke man. Hoewel hij niet in gaat op de vrouw in het ambt, komen we in dit hoofdstuk veel argumenten tegen die in onze kerken in deze discussie een rol spelen. Voor gemeenteleden die deze gesprekken gevolgd hebben biedt het hoofdstuk niet veel nieuwe informatie; voor anderen zet het een aantal Schriftgegevens nog eens op een rijtje. Of iedereen daaruit dan ook dezelfde conclusies zal trekken is zeer de vraag. De wijze waarop Prof. Runia leest dat 'in Christus noch man noch vrouw is' leidt uiteindelijk tot andere accenten dan bij Ds. A.J. Moggré in zijn boekje 'Adam eerst' (Buijten & Schipperheijn, 1988).

De dalende levenslijn

Drs. P.J. Verhagen is zenuwarts en theoloog. Hij sprak in september 1995 voor de verzamelde predikanten t.g.v. 25 jaar STAGG. Verhagen stelde toen (op basis van de levenslooppsychologie van Erikson) dat problemen uit een vroegere levensfase zich voortzetten in de volgende fase ('een herhaling van zetten'). Dat thema komen we ook nu weer tegen, maar nu ligt de nadruk op de 'midlife-crisis'. Verhagen spreekt ook over 'problematiek van de dalende levenslijn'. Vanaf deze fase moet de mens zich realiseren dat niet alles meer 'meer' kan zijn. Er zal ook sprake zijn van verlies (je kunt minder dan vroeger, je ouders overlijden, je kinderen gaan de deur uit). Twee belangrijke aspecten van deze fase zijn het hebben van een eigen levensplan en het vermogen om te kunnen rouwen. De confrontatie tussen de idealen en de grenzen van het eigen kunnen dwingt mensen om tot bezinning te komen; lang niet iedereen kan echter die confrontatie aan. Verhagen heeft inmiddels ervaring opgedaan met mannengroepen, waarbij zijn cliënten leren zich opnieuw op de toekomst te oriënteren.

Mannenpraatgroepen

Verhagen schrijft over gespreksgroepen van mannen in de context van een therapie. Het thema 'mannengroep' komt ook elders aan bod, zoals in de bijdrage van Oswin Ramaker. Hij noemt deze groepen een onderdeel van een gerichte pastorale aanpak, omdat de plaatselijke kerken als zodanig vaak onvoldoende functioneren. Misschien dat een 'Opbouw'-lezer denkt: mannen hebben toch in veel orthodoxe kerken al hun eigen praatgroep? Veel kerkeraden bestaan immers (alleen) uit mannen? Wie dit hoofdstuk leest, zal merken dat Ramaker heel andere gespreksonderwerpen op het oog heeft dan er doorgaans op de agenda van de kerkeraad staan. Toch kan ik me ook voorstellen dat de door hem genoemde thema's (zoals heiliging en toewijding) ook op de agenda van de kerkeraad niet zouden misstaan. Oswin Ramaker schreef dit hoofdstuk toen zijn zoon Gideon al een aantal weken vermist was. Hij vertelt erbij dat hij – juist door het deelnemen aan een mannenpraatgroep – extra veel steun heeft mogen ondervinden in



de bijzonder moeilijke tijd voor hem en zijn gezin. Blijft de vraag of er speciaal mannen- en vrouwenpraatgroepen moeten zijn. Ramaker beantwoordt die vraag positief. Voor mijn eigen 'gevoel' vind ik dit onderscheid wat kunstmatig, omdat ik er vanuit ga dat mannen en vrouwen elkaar juist goed aan kunnen vullen, zowel in praktisch als in geestelijk opzicht. Bovendien: mannen én vrouwen moeten toch geestelijk worden opgebouwd? Moeten er dan wel aparte ontmoetingsochtenden voor vrouwen zijn, en aparte mannenpraatgroepen? Toch weet ik uit mijn eigen omgeving dat mannen vaak heel positief zijn over mannenpraatgroepen en over weekenden voor mannen (en vrouwen over vrouwenochtenden).

Mannen, incest en geweld

Ds. J.C. Borst promoveerde als predikant in het gevangeniswezen op een onderzoek naar achtergronden van daders van incest ('Gij zijt die man'; eerder in 'Opbouw' besproken door Ds. W. Smouter). Voor wie meer wil weten over het onderzoek biedt het hoofdstuk in dit Cahier een zeer lezenswaardige bloemlezing. Incestdaders zijn meestal mannen en die mannen hebben vaak allerlei manieren gevonden om de ernst van hun daden af te zwakken. Daarbij proberen ze ook vaak de predikant tot deelgenoot in de 'coalitie' te maken (bijv.: ze gaf er zelf aanleiding toe; de Hemelse rechter heeft mij vergeven, wat kan de aardse rechter dan nog doen?). Borst schetst ook een aantal profielen van daders, zoals autoritaire daders die hun grenzen niet kennen en grenzen van anderen niet respecteren. Alsof het nog niet genoeg is volgt hierna nog een hoofdstuk over mannen en geweld. Helaas is het maar al te

waar: geweld is vaak een zaak van mannen, ook in de Bijbel. Het 'Gij geheel anders' vraagt in dit opzicht dan ook van mannen een voortdurende oefening, aldus Prof. Dr. M.J.G. van der Velden, emeritus-hoogleraar praktische theologie. Pas dan kan er iets van dat 'geheel anders' uitstralen naar de grote en kleine samenlevingsverbanden en naar de verhoudingen binnen de christelijke gemeenschap.

En wat er verder volgt....

Er staat nog veel meer in dit 25e Cahier van het ICS. De socioloog Joop Brongers schreef een wat moeilijker bij-

Mannen gebruiken zelfs hun vrije tijd om zich te bewijzen

drage over rolpatronen in het gezin (op basis van de zgn. Transactionele Analyse). De bijdrage van Auke Lemstra gaat over communicatie binnen het huwelijk. Jos van Dijken heeft – mede n.a.v. cursussen voor ouders – nagedacht over de relatie tussen vaders en dochters, terwijl Ton Senf de relatie grootvader-kleinzoon noemt. Intrigerend en confronterend is ook de bijdrage van Krijn de Jong over mannen en seksualiteit („Een man gaat geheid naar de verkeerde TV-programma's zitten kijken"). Lex van Dijk schrijft over mannen en vriendschappen, Gerhard Heeringa over mannen en vrije tijd („Mannen gebruiken zelfs hun vrije tijd om zichzelf te bewijzen"). Natuurlijk komt ook de carrièredrang van de man aan bod (Roland Waardenburgh), terwijl Ap Verwayen een crisis in het leven van de man beschrijft.

Tot slot

Kortom: heel veel bijdragen in een klein boekje. Teveel om in een nummer van 'Opbouw' te beschrijven. Wie het allemaal na wil lezen moet dit Cahier maar bestellen.

Bij de meeste hoofdstukken bleven twee thema's bij mij wat 'wringen'. Is het beeld van de man niet wat te stereotiep beschreven? ('de' man bestaat niet).

En: is het niet wat kunstmatig, dat onderscheid tussen man en vrouw? Zeker in onze tijd vinden er (als gevolg van maatschappelijke veranderingen) immers allerlei verschuivingen plaats? Exclusief mannenwerk en vrouwenwerk bestaat bijna niet meer (enz.). Bovendien: zou niet juist in de christelijke gemeente dat onderscheid tussen man en vrouw veel minder belangrijk moeten zijn?

Aan de andere kant: ook in de Bijbel worden mannen en vrouwen soms apart aangesproken. Hoe het ook zij: dit Cahier bevat een bloemlezing over en door mannen. Maar liefst 16 auteurs hebben zich ingespannen om ik kort bestek iets over de man te schrijven. In alle hoofdstukken is duidelijk dat zij dit vanuit een christelijke overtuiging willen doen. Dat alleen al maakt het boekje waardevol. En veel mannen én vrouwen zullen het erover eens zijn: het is zeker niet slecht als de man zich nog eens bezint op zijn positie, zijn houding, zijn werk, zijn geloof, zijn gezin en over de keuzen die hij maakt.

N.a.v.: K. Runia, A. Lemstra, J. Borst e.a.: *Macho, Manlief. ICS-Cahier 25 (125 pagina's). Te bestellen door f 17,50 over te maken op postbank 2247500 t.n.v. het ICS in Amsterdam o.v.v. Cahier 25.*



Als toehoorders bij de vrijgemaakte gereformeerde synode in Berkel waren aanwezig ds. W. Smouter, A.P. de Boer en P. Wassenaar.

Zo knecht zo heer – zo heer zo knecht

Matteüs 2:13-18:
de vlucht naar Egypte – de kindermoord

*J. Vonkeman,
Richmond, Zuid-Afrika*

Je moet je het kunnen voorstellen! Jozef en Maria raken niet uitgepraat over het bezoek van een dag of wat geleden; het goud, wierook en mirre durven ze nog nauwelijks aanraken. Eerst geschokt dat die drie mannen voor hen stonden, de zogenaamde wijzen, elk een gruwel voor de ware Israëliet, want in Israël heb je als kind al geleerd de toekomst niet uit de hand of uit de sterren af te lezen maar uit Gods hand te ontvangen, en daar staan drie heidense sterrekijkers voor hen – de eigenwijzen uit het Oosten.

Maar de schok wordt al gauw verbazing en de verbazing ontroering. Eindelijk na zoveel maanden van onverschillige stilte aandacht voor het Kind. En hoe! Zij leggen hun geschenken voor hem neer en knielen in aanbidding. Eindelijk! In gedachten zien Jozef en Maria al weer andere bezoekers aantreden. Maar met een rauwe ruk maakt één droom dit alles stuk. „Sta op, neem het kind en zijn moeder en vlucht naar Egypte”. Herodes komt eraan! En voor de zon op is, is het drietal onderweg, op de lange reis van twee maanden naar Egypte. Met één klap ligt al dat mooie in scherven. Ontreding!

Zo knecht, zo heer

Maar waarom naar Egypte? Er zijn toch wel andere veilige plekjes te bedenken waar het Kind wonen kan. Natuurlijk wel, maar Egypte is het diensthuis waar Israël verdrukt werd. Moet de grote Zoon van Israël het dan beter hebben? Een heer staat niet boven zijn slaaf! Symboliek en werkelijkheid zijn hier niet te scheiden. Zie je wel zegt Mat-



teüs: zo knecht, zo heer. Hosea heeft het ook al gezegd. Uit Egypte heb Ik mijn Zoon geroepen, zegt de Heere. Wat Israël overkwam, moet Jezus overkomen. De één heeft zijn Farao, de ander zijn Herodes. Lijdt de één, de ander kan niet vrijuit gaan.

Nu mag ik het volk van God in Afrika troosten, zoals het altijd maar weer, nu hier dan daar, op de vlucht is voor de wraak en de dood. 's Nachts een bons op de deur, de achtervolgers komen eraan, en daar vluchten ze de nacht in, dikwijls een brandende hut achterlatend. Hutu's en Tutsi's; hier in KwaZoeloe-Natal kennen we hen van nabij, van Magoda, van Nompofane, van Umbumbulu, die alles moesten achterlaten met soms een dode vader of kind.

Er zijn er die tot tweemaal toe of zelfs vaker de vlucht moesten nemen, achtervolgd door de wraak. Honderdduizenden vluchtelingen. Maar de Here Jezus is echt mens geworden, echt Afrika-mens; er is geen verdriet dat hij niet gekend heeft, tot vluchten voor de wraak toe. Hij weet alles van Afrika af, uit eigen ondervinding. Zo knecht, zo heer.

Zo heer, zo knecht

Maar nu gebeurt het omgekeerde. Nam de Heer het op zich mens te worden, naar het diensthuis van sla-vernij terug te gaan en te lijden met de knecht, zo wordt het nu: zo heer, zo knecht. De slagen voor het Kind bedoeld, vallen nu op de zijnen. Soldaten van Herodes gaan op het dorpje Bethlehem af, en slaan er alle jongetjes van twee jaar en daaronder dood. Het moeten er een stuk of tien tot vijftien geweest zijn, zegt Rienecker. Die gaan voor Jezus de dood in. Heeft de Heer zich onlosmakelijk aan de mensen gehecht en is Hij één met hen geworden totdat Hij op Golgotha Man van Smarten werd, nu zitten de zijnen ook aan Hem vast. De heer staat niet boven de slaaf maar de slaaf staat ook niet boven de heer. Dat is de donkere schaduw van Golgotha. Het is het delen in het lijden van de Heer waarvan het Nieuwe Testament zo vol is, en dat in zoveel vormen in de wereld voorkomt.

Matteüs, aan die dode jongetjes terugdenkend, zegt: het is een oud verhaal. Ik heb het 'stabat mater dolorosa' al tweemaal eerder horen zingen in Bethlehem. Rachel had er een moei-



lijke bevalling, en vol tranen liep het uit op haar dood (Gen. 35). Jeremia heeft ook in Bethlehem huilende moeders zien staan want daar trokken hun kinderen de ballingschap tegemoet. Aan dat alles denkt Matteüs terug wanneer hij die moeders met hun dode jongetjes voor zich ziet.

En wie denkt niet vanzelf aan een andere moeder, aan Maria, de 'mater dolorosa' die haar zoon vermoord ziet worden? Dat was de Mens Jezus die daar met en om de andere mensen leed. Maar dat lijden van Hem gooit zijn schaduw naar achteren tot bij het graf van Rachel in Bethlehem, en om zich heen over de dood van die jongetjes, maar ook naar voren toe, verder de geschiedenis in. Is het geen donkere schaduw soms wanneer eindelijk het verlossingswerk tot een einde is gebracht en de Boze verjaagd wordt van waar hij niet thuishoort, uit de hemel vandaan, en een klacht uitgescreuwd: wee de aarde, want de

De geschiedenis van een Christen is ingebed in die van zijn Heer

duivel is tot u nedergedaald in grote grimmigheid, wetende dat hij weinig tijd heeft (Openb. 12:12)? Dat is lijden om Jezus' wil. Daar is het leven van de gelovige ingebed in het leven van Christus. Het zit eraan vast. Zo heer, zo knecht.

En de troost?

G.Th. Rothuizen zei ergens in een preek over Rachel die weigert zich te laten troosten: zo moeten wij ook in elk geval weigeren ons te laten troosten, dat gaat te makkelijk. Maar wanneer Rachel weigert zich te laten troosten, betekent dat die troost dus toch aanwezig is. De geboorte van haar zoontje kostte haar het leven maar vader Jacob zei met tranen in zijn stem: Benjamin zal hij heten, Gelukskind. Je moet voorbij de dood van een geliefde kunnen kijken. Jeremia zei tegen de treurende moeders: er is hoop voor de toekomst, de kinderen komen terug, zo niet zelf dan toch wel in hun kinderen.

Laten we ons het geschiedenisraamwerk dat de Bijbel ons aanreikt, niet laten ontnemen. Nauwelijks vindt men nog tegen de 21e eeuw aan, mensen in Westeuropa die geloven dat er naar voren toe een geschiedenis is die

ergens op uitloopt en een afgerond einde heeft. Verder dan een open einde zonder hoop komt het niet. Een zo bekwaam geschiedenistheoreticus als Chris Lorenz in zijn bekende en voor mij zo leerzame 'De Constructie van het Verleden' verwaardigt zich niet om zelfs één zin te wijden aan de Bijbelse geschiedenisvisie, zoals verwoord door Augustinus die toch ruim 1200 jaar tot het Europese erfgoed behoorde en ons bestaan nog zin geeft. Zonder die Bijbelse visie van een begin en een eind, afgesloten door Die komt om alle tranen van de ogen af te wissen, is het Evangelie niet meer dan wat losse siersuiker op een taart. Uit dat geschiedenisbeeld is niet weg te denken dat de Heer die gemene zaak maakt met zijn volk, die door verdriet en dood heen de schuld van ons allen op zich nam als mens van alle mensen, maar die ook genegeerd wordt, verzet oproept, belachen wordt en sporen van dood achterlaat waarvan de Boze weet heeft. Dat is de donkere schaduwzijde van Golgotha. Maar Die ook komt om onze geschiedenis af te sluiten en een nieuwe te beginnen. „Zie, Ik maak alle dingen nieuw.”

Dat neemt verdriet, wanhoop en protest niet weg. Het hoort erbij. Reken maar dat de moeders van Bethlehem God hebben aangeroepen toen zij de soldaten marcherend zagen naderkomen. En reken maar dat ze bij God protesteerden: dat is niet eerlijk. Het makkelijke geloof met al zijn antwoorden, als een drukje op een knopje en daar floept het antwoord op het scherm, is zo akelig goedkoop. Dat is het geloof dat God er is om ons te dienen.

Prof. A. van den Beukel zegt ergens in 'Met Andere Ogen' dat hij meer opheeft met atheïsten-op-ethische gronden dan met Christenen die op alle vraagjes hun drukknop-antwoorden hebben.

Als Israëlieten hebben de moeders van Bethlehem toch verder kunnen kijken dan hun dode jongetjes. En hebben ze weet gehad van het volk Israël als lijdende knecht des Heeren naar Jes. 53, en wie weet is de Lijdende Knecht des Heeren naar Jes. 53 nog op hun weg gekomen. De geschiedenis van een Christen is ingebed in die van zijn Heer die de loop ervan tot een einde, een doel toebrengt. Is het laatste er niet, dan raakt ook mijn geschiedenis als Christen alle zin kwijt.

Terloops

Catrinus Timmer, een geletterd mens

De vorige keer vertelde ik iets over de moeiten in de kerk van Gameren, kort na de Afscheiding. Het was triest, dat een paar jaar na het begin een jonge diaken moest worden gecensureerd en afgezet. Van deze diaken werd gezegd, dat hij een 'bekeerd mens' was. In de herdenkingstoespraak, die Ds. A.J. Stolte in Gameren hield op 4 december 1935, merkte hij hierover het volgende op: 'Vandaag is het nog een karaktertrek van ons volk (nl. in de Bommelerwaard) dat we geneigd zijn te luisteren naar en te volgen al hetgeen een 'bekeerd' mensch zegt, zonder te controleeren of hij uit zichzelf spreekt of naar de Schrift...' Eén van degenen, die van dit soort 'bekeerdheid' niets moest hebben, was Catrinus Timmer uit Nieuwaaal. Timmer was iemand die de Schrift kende. Van hem werd gezegd dat hij een 'geletterd' mens was. Hij wist onder woorden te brengen wat hij dacht. Hij was jarenlang ouderling en het is duidelijk dat hij er grote moeite mee had dat er veel gemeentelieden waren die vrijwel geen bijbelkennis hadden. In oktober 1855 sprak de kerkeraad van Gameren uit, 'dat diegenen welke geen kennis genoeg hebben om belijdenis te doen, zich moeten laten onderwijzen, en weigeren zij dit te doen zoo zullen zij niet als leden der Gemeente kunnen geacht worden'. De invloed van Timmer op het kerkelijk leven in Gameren is groot geweest, ook toen hij werd 'uitgeleend' als ouderling aan de kerk van Zuilichem. Daar had men grote moeite om geschikte ambtsdragers te vinden. Het is niet na te gaan wanneer deze 'uitleen' precies is begonnen. In juni 1957 wil de kerkeraad van Gameren er een eind aan maken, omdat men zelf grote moeite heeft om geschikte ouderlingen te vinden. Na een gesprek met Zuilichem wordt besloten dat Timmer weer ouderling in Gameren zal worden. Hij krijgt echter toestemming om o.a. in Zuilichem zondags voor te gaan als hij in Gameren kan worden gemist. De kerk van Zuilichem wil Timmer echter graag helemaal hebben en zelf voelt hij hier ook wel voor. De classis wordt ingeschakeld en het slot is dat Gameren toestemming moet geven aan Timmer om kerkelijk naar Zuilichem te vertrekken. In de notulen van 1 april 1859 staat dat aan Timmer een attestatie zal worden afgegeven, terwijl de kerkeraad van Zuilichem aan de predikant van Gameren, ds. Th. de With, heeft verzocht broeder Timmer als ouderling te bevestigen. De kerkeraad geeft de predikant echter geen toestemming de bevestiging te verrichten. Timmer heeft geleden onder de verdeeldheid van Gods kinderen. Hij dichtte:

**'Uw ware volk verkeert in nijd
Zijn onderling te saam in strijd
En ieder heeft zijn gronden...'**

Hij dichtte in eenvoudigheid vanuit de wijsheid die hij verkregen had. En van zulke eenvoudigen moet God het hebben.

P.C. van Wijk, Zaltbommel



„...Maar Christus leeft in mij”

C. van Baardewijk, Apeldoorn

Ruim zes jaar geleden kon u in 'Opbouw' een interview lezen met Theo van Hoof, stations-evangelist op o.a. 'Hoog-Catharijne'. Bij de naam 'Catharijne' denk je aan 'zuiver', 'schoon'. Onder de zwervers, verslaafden en verwarden trof Theo veel lelijks en onzuivers aan, veel diepe ellende en eenzaamheid. Maar als een 'barmhartige Samaritaan' knielde hij neer bij velen van hen. Steeds hoorde hij: „Ga heen, doe gij evenzo”.

Gaandeweg werd Theo en zijn medewerkers duidelijk dat er een schreeuwende behoefte is aan een veilig onderdak, aan nabijheid en saamhorigheid. In Engeland maakte hij kennis met christelijke woongemeenschappen die dat boden aan eenzamen die geen helper hebben.

Na veel rondzien en zoeken werd een plaats gevonden om een 'interkerkelijke evangelische leefgemeenschap' te vestigen: in Limburg, in de gemeente Echt, in Klooster 'Koningsbosch' te Koningsbosch.

Vorig jaar, niet lang na de opening, was ik er een paar dagen op bezoek. Ik viel van de ene verbazing in de andere. Ervoor was het klooster (120 jaar oud) bewoond door de 'Zusters van het kostbaar bloed'. De enkele overgebleven bejaarde en amechtige zusters droegen het over aan de 'Broederschap van Jezus' (zo heet de organisatie van Theo en de zijnen).

Waar moet u aan denken? Aan een gigantisch gebouw van 88 kamers, met zalen van woon- en recreatiekamers, met een hotelkeuken, met landbouwgrond, boomgaarden, park, bos, met zitjes onder oude bomen, alles omgeven door een oude kloostermuur. Een oase van rust. O ja, ook op het terrein: het sobere kloosterkerkhof. Daar liggen ze: de zusters Godefrida, Rosalia, Athanasia, Xaveria, Hilaria, Gregoria e.v.a. (en vele anderen). Ook hoort er een groot kerkgebouw en een kapel bij.

Ik gebruikte de eerste uren om het geheel een beetje te verkennen. Ik betreurde het al rap geen steentjes of

zo meegenomen te hebben om als Klein Duimpje de weg terug te vinden uit die doolhof en dacht even: „Dit komt nooit weer goed”.

Vorig jaar stond de gemeenschap duidelijk in de kinderschoenen. Het aantal bewoners en gasten was nog beperkt. Er was/is een bestuur maar het dagelijkse, praktische werk lag toch voornamelijk op het bordje van Theo van Hoof.

Het was goed er te zijn. Er was rust en veel tijd voor bezinning en gesprek rond dagopening en -sluiting in de kapel, rond de maaltijden en het gezamenlijk koffiedrinken en ook tijdens de activiteiten als b.v. de afwas. Wat mij trof was de tegemoetkomendheid van bewoners en gasten. Je werd al gauw als vriend behandeld door mensen die vaak zeer geschonden zijn en die een zwaar belast verleden hebben. En je denkt: al die ellende had mij ook kunnen overkomen. Wat een voorrecht dat God me overeind gehouden heeft en me heeft behoed.

En je vertrekt met de vurige hoop dat dit werk gezegend zal worden en mag blijven bestaan.

in dit 'gezin' is Christus de Hoofdbewoner

Onlangs ben ik er weer een dag of vier geweest. Er was veel veranderd. Je zit met veel meer mensen aan tafel: er zijn nu ong. 22 bewoners. Alleenstaanden maar ook echtparen. Mensen die 'gewoon' gekomen zijn alleen om deel uit te maken van een christelijke gemeenschap maar ook en vooral bewoners met een psychiatrische problematiek, met een verleden van mateloze verslaving die langer of korter op straat leefden en rondzwierden.

Er is hulp van een psycholoog, van een administrateur, van een 'manus-van-alles' die Theo kan vervangen en van verdere vrijwilligers.

De gemeenschap wil 'huisgezin van God' zijn, 'broederschap van Jezus' en zoveel mogelijk leven naar het model van de eerste christengemeente uit Handelingen 4.

Als je dan binnenkomt als gereformeerd kerkmens met al je scepsis ben je geneigd te denken: wat een hooggestemde idealen. Maar toch: er is

een begin. Naar wie deel wil gaan uitmaken van het gezin wordt zorgvuldig geluisterd. De nood en behoefte wordt gepeild. En als het maar even kan wordt er een hartelijk woord van welkom gesproken.

In de dagelijkse gang van zaken en in de omgang met elkaar zie je de wil om elkaars lasten te dragen en om elkaar te helpen, bij voorbeeld ook bij het lezen van de Schrift en het overdenken van Schriftgedeelten.

Velen hier zijn 'nieuwe gelovigen' en vol van enthousiasme over hun nieuwe Vriend en Broeder, onze Here Jezus Christus. En je weet weer: voor onze zieke wereld is er maar één 'medicijn': het voor waar aannemen van het reddende Evangelie en het geloven in Christus als je persoonlijke Verlosser.

Het kan overdrijven lijken maar in dit 'gezin' (dat als een gewoon gezin natuurlijk ook z'n problemen heeft) is Christus de Hoofdbewoner.

En in z'n bewogenheid en zorgzaamheid zie je bij Theo van Hoof iets van wat Paulus over zichzelf zei in Galaten 2:20: „Maar Christus leeft in mij”.

In de dienst van zondagmiddag in de kapel (waar ook bewoners van het R.K.-dorp welkom zijn én komen) en in de dagopening de volgende dag mocht ik spreken over Mattheüs

5:1-12 'De zaligsprekingen'.

Gefeliciteerd de armen van geest, de treurenden, de hongerenden naar gerechtigheid, de vrede-stichters ... In grote rust bemoedigde Christus schapen zonder herder die in Hem de grote Herder herkenden, toen en nu. Moe van alle gesprekken en emoties wilde ik 's middags even slapen. Het lukte niet. Een bewoner (laat ik hem Piet noemen) dweilde de gang en zong aan één stuk: „Ik vermag alle dingen door Hem die mij kracht geeft, hiep hoi”.

Je maakt er van alles mee in die kloostergemeenschap en je kunt er ook lachen.

In 'Visie' staat al wekenlang de advertentie: „Gezocht: medewerkers en bewoners (m/v) voor onze interkerkelijke ev. kloostergemeenschap. Ook voor vacatie en congres! 'Broederschap van Jezus'. Kerkstraat 119, 6104 AB Koningsbosch. Tel. 0475-301625 en 0341-360259.”

U bent er van harte welkom om kennis te maken. En vraagt u in ieder geval eens de NIEUWSBRIEF aan.



De biecht van een beul

N.a.v. Chaim Potok, *De hand van de golem*. Uitg. Bzztôh.

Meint R. van den Berg, Groningen

Romans over slachtoffers van totalitaire regimes met hun foltermethoden zijn er in overvloed. Er zijn niet veel schrijvers die het aandurven een agent of een beul van een dergelijk regime tot de hoofdpersoon van een roman te maken. Chaim Potok is een van de weinigen die dat heeft aangedurfd in zijn laatste boek, dat hijzelf typeert als een novelle maar dat mijns inziens zonder meer als een roman gekwalificeerd kan worden. Zijn hoofdpersoon is topfunctionaris bij de KGB geweest, en heeft eigenhandig mensen gefolterd en de dood ingejaagd. De vraag hoe iemand daartoe kan komen, hoe intrigerend ook, blijft hier onbesproken. Het gaat nu om de vraag: hoe hanteert iemand de last van een dergelijk verleden? Potok heeft daar iets over te zeggen. Kunnen we daarmee uit de voeten?

Golem

Leo Sjartov werd in 1897 geboren als Kalman Scharfstein in een russisch dorpje, waar christenen en Joden ondanks onderhuidse spanningen, die vooral in de weken voor Goede Vrijdag voelbaar werden, in betrekkelijk rust naast elkaar leefden. Zoals zijn naam Kalman Scharfstein al duidelijk maakt, behoorde hij tot de joodse bevolkingsgroep. Wanneer hij naar school gaat, blijkt hij geen studiehooft te zijn en heeft hij grote moeite met het herkennen van letters. Leren lezen is dan ook een uitermate moeizaam proces, dat zijn onderwijzer tot vertwijfeling brengt en hem doet verzuchten dat hij een golem in zijn klas gekregen heeft. Golem is een hebreuws woord, dat in het Oude Testament alleen in Psalm 139:16 voorkomt en daar de betekenis heeft van: vormeloos begin, embryo. Later, in de middeleeuwse joodse mystiek, kreeg het de betekenis van: een door mensen vervaardigde mens zonder geest en zonder ziel, die als een soort slaaf de opdrachten van degene die hem geschapen heeft, uitvoert. De beroemde rabbi Löw van Praag (16de

eeuw) zou eens een golem gemaakt hebben. In de joodse literatuur kom je het boeiende gegeven tegen, dat de schepper van een golem zijn greep op zijn schepping verliest, zodat die golem onbeheersbaar wordt. Via deze legende kreeg het woord de betekenis: dom, onnozel iemand.

Vanaf het moment dat zijn onderwijzer die verzuchting slaakt, is hij voor zijn klasgenoten Kalman de Golem en wordt hij door hen niet meer serieus genomen. Zijn grote plaaggeest is niet een van de christelijke boerenjongens uit het dorp (het is een sterke kant van deze roman, dat Potok dit voor de hand liggende cliché vermeed), maar zijn klasgenoot Wrede Jonkel, de jongste zoon van de koster van de synagoge, door wiens toedoen Kalman door een woedende zeug wordt toegetakeld. Na het doorlopen van de dorpsschool vertrekt Wrede Jonkel naar een talmoed-hogeschool in Litouwen, Kalman blijft in het dorp, wordt timmerman en wordt enkele jaren later goedgekeurd voor militaire dienst in het leger van de tsaar.

Kolonel

In het leger wordt hij tijdens de Eerste Wereldoorlog pelotonscommandant, maakt hij de nederlaag tegen Duitsland en de revolutie mee en wordt hij door zijn eigen manschappen beschoten, waarbij hij in zijn linkerarm gewond raakt. Dankzij het ingrijpen van de joodse dokter Roebinov hoeft zijn arm niet geamputeerd te worden. De dokter bezorgt hem bovendien belangrijke papieren, waarin hij als oorlogsheld gekwalificeerd wordt. Na uit het ziekenhuis ontslagen te zijn gaat hij naar zijn geboortedorp, dat in de burgeroorlog beurtelings door de Witten en de Roden overvallen is. Er is niets van overgebleven en alle inwoners zijn vermoord. Dan knapt er iets in hem. Later omschrijft hij het als volgt: „Het was alsof een wolk van duisternis mijn hoofd was binnengedrongen en zich achter mijn ogen en tussen mijn oren had genesteld, een gonzende duisternis die de wereld overschaduwde en alles grijs, dof en smerig maakte.” Als gevolg daarvan wordt zijn leven nu ook smerig. In de nabijgelegen stad meldt hij zich bij het hoofdkwartier van het Rode Leger en daar ontmoet hij Wrede Jonkel weer, die inmiddels rege-

ringscommissaris bij het Rode Leger geworden is. Ze trekken met het leger mee naar Polen en daar begint Kalman, nadat hij ergens een medisch handboek heeft buitgemaakt, gevangenen te folteren om inlichtingen van hen los te krijgen. Zijn methoden zijn zo succesvol, dat hij deel gaat uitmaken van een speciale eenheid, de KGB, waar hij een andere naam – Leonid Sjartov – krijgt, voortdurend promotie maakt, het tot kolonel brengt en zo'n expert wordt op zijn gebied, dat hij zelfs een door de minister en door Stalin geprezen handleiding over ondervragingstechnieken schrijft.

Biecht

Tijdens de door Stalin (de Duistere Tiran, zoals hij in dit boek genoemd wordt) verordonneerde zuiveringen krijgt hij ook Wrede Jonkel, die opgeklommen was tot het lidmaatschap van het Centrale Comité en nu ook in ongenade gevallen is, in zijn verhoorkamer. Datzelfde gebeurt ook met generaals, met andere hoogwaardigheidsbekleders en met artsen en specialisten. Een zekere dokter Koriavin brengt hem tijdens de verhoren van zijn stuk. Kalman raakt uit balans, wordt ziek en de angst dat ook hij uitgezuiverd zal worden, krijgt meer en meer vat op hem. Hij begint te hallucineren dat er 's nachts op zijn deur gebonsd wordt. Na de dood van Stalin maakt hij van de eerste de beste gelegenheid gebruik om naar het Westen te vluchten. In Amerika, waar hij trouwt met een Amerikaanse vrouw, begint hij een nieuw leven, waarin hij zijn verleden als een geheim met zich meedraagt. Als de roman begint staat de dan negenentachtjarige Kalman bij de wieg van zijn eerste kleinkind, een meisje van vijf maanden, dat hij nog nooit heeft durven aanraken. Het besef een instrument geweest te zijn van een onmenselijk regime en mede verantwoordelijk te zijn voor de dood van tallozen drukt zwaar op hem. Hij veracht zichzelf, vooral zijn rechterhand waarmee hij folterde. Dat is ook de reden waarom hij de huid van zijn kleindochtertje nooit heeft durven aanraken: zijn vingers zijn te verachtelijk om zoiets prils en zuivers als de huid van een baby te mogen beroeren. Zijn verleden bij de KGB plaagt hem in toenemende mate en hij heeft behoefte aan vergeving. Toen hij zijn eerste stap



naar de vrijheid zette, zei hij het russische woord dat niet alleen 'vaarwel' betekent maar ook 'vergeef me'. Nu, na zoveel jaren, hunkert zijn hart nog steeds naar die vergeving. Op een avond, waarop hij op zijn slapende kleindochter moet passen, wordt zijn verleden hem te veel en biecht hij het aan haar op. Deze biecht werkt als een katharsis en aan het eind van de avond, als de baby wakker geworden is, durft hij haar voor het eerst te strelen.

Illusoir

Iets opbiechten lucht op. Dat is een bekend gegeven. Zelfs als een biecht gericht is tot iemand die er geen woord van begrijpt – zoals in deze roman tot een baby – kan ze dat effect hebben. Maar opluchting is niet hetzelfde als vergeving. Potok suggereert in deze boeiende en knappe roman dat in de opluchting die deze biecht aan zijn kleindochter bij de grootvader teweegbrengt, de vergeving automatisch meekomt of althans dat die biecht een dusdanig zuiverend vermogen heeft, dat Kalmans vuile handen er hun verachtelijke karakter door verliezen. Maar dat is een illusie. Als de eerste opluchting voorbij is, zal blijken dat de schuld niet verdwenen is en opnieuw zal beginnen te knagen. Vergeving is niet het automatische gevolg van een biecht, maar moet geschonken worden: door degenen jegens wie je je misdragen hebt en/of door God. Zijn slachtoffers kunnen Kalman geen vergeving schenken, want zij zijn allemaal dood. God speelt voor hem geen enkele rol. Er is alleen maar die baby, die nog niets te vergeven heeft en ook niet in staat is iets te vergeven. Kalman mag dan snakken naar vergeving en aan het eind van de roman in de veronderstelling verkeren dat die via de biecht aan zijn kleindochter zijn deel geworden is, in werkelijkheid is er alleen maar sprake van een gevoel van opluchting. Dat is natuurlijk niet niets, maar het is wel iets anders dan vergeving.

Literatuur waarin schuld een rol speelt – is er eigenlijk wel andere? – blijft met het mes in de buik zitten als God zich buiten het gezichtsveld bevindt. Dat maakt zulke literatuur zo uitzichtloos. Het maakt ook deze fascinerende roman uitzichtloos, hoewel dat zeker niet Potoks opzet was en hij juist in het ontroerende slot van het boek Kalmans bevrijding van zijn schuldige verleden suggereert. Maar is de meest wrange vorm van uitzichtloosheid niet die variant, die schuil gaat achter de illusie van haar tegendeel?

'Kom vanavond met verhalen'

Niet door geweld maar door Geest (7) (Zacharia)

Koos Veeffkind

Vergeefs zocht Jesua tussen de mensenmassa's. Hij deed navraag bij vrienden en kennissen, of zij misschien zijn zoon hadden gezien. Maar Mattanja bleef onvindbaar. En iedereen vertelde hetzelfde verhaal: van joodse jongens die van straat werden opgepakt, uit de huizen werden weggehaald, en werden doodgeslagen of opgehangen. Er hing een wolk van rouw een weeklacht over de stad. En er mocht wel een wonder gebeurd zijn, als Mattanja aan deze golf van terreur was ontsnapt.

Toch kon Jesua niet blijven zoeken. Zijn plicht riep hem naar de tempel. Op weg daarheen zag hij hoe de Syriërs huishielden in Jeruzalem. Het oudste deel van de stad was versterkt. Het was kennelijk de bedoeling om hier een garnizoen soldaten te leggen. In de rest van de stad waren grote verwoestingen aangericht. De mensen trokken weg en vluchtten de stad uit.

Ook op de Tempelberg speelden de bezetters heer en meester. Net als op andere dagen waren de priesters met hun werkzaamheden begonnen. Samen met de Levieten troffen ze voorbereidingen voor het morgenbrandoffer. Jesua haastte zich naar de hal waar de zang- en speelrepetitiev werden gehouden.

Op dat ogenblik stormden Syrische soldaten de tempelpoort binnen en verspreidden zich over alle gebouwen. Er verscheen een beambte die de aanwezigen in en om de tempel te verstaan gaf dat zijne majesteit de koning niet langer toestond dat het joodse volk leefde en handelde volgens de wetten van Israëls God. Het dagelijkse brandoffer, zinnebeeld van de totale toewijding aan Jahweh, moest worden gestaakt. Alle andere werkzaamheden in de tempel werden stopgezet, ook de zangers en speellieden kregen een werkverbod. In het vervolg zouden er geen sabbatten en joodse feesten meer gevierd mogen

worden. Heilige boeken moesten worden ingeleverd en verbrand. Kleine jongens mochten niet meer besneden worden.

Verbijsterd luisterde Jesua naar de afkondiging van al deze maatregelen die de nekslag betekenden voor de joodse eredienst. Hij hoorde niet alleen de woorden die de beambte sprak, maar hij begreep ook de geest waaruit ze voortkwamen en het doel dat de koning ermee beoogde. Het joodse geloof moest met wortel en tak worden uitgeroeid. De ouderen mochten niet meer naar de wet van God leven en de jeugd mocht niet meer leren om naar de wet van God te leven. De tempel zou niet langer het huis van God zijn. Niet langer de plaats waar Jahweh zijn volk liet zien hoe het vroeger in het paradijs was geweest en hoe het eens op de vernieuwde aarde zou worden. Gods tent bij de mensen werd afgebroken – de herinnering eraan en de verwachting ervan. De joden mochten niet meer denken aan het grootse verleden en de heerlijke toekomst van de aarde. Ze mochten niet meer aan God denken. Niet alleen het joodse land, maar ook de heilige stad Jeruzalem, en zelfs de tempel moest vergriekst, verheidenst worden.

Jesua begreep heel goed dat dit de bedoeling van Antiochus was. En, bij alle verdriet om zijn zoon en zijn volk, wist hij heel zeker dat dit plan nooit zou slagen. Niet Antiochus maar Jahweh zou uiteindelijk het pleit in zijn voordeel beslechten.



Voor de kinderen

Puzzel

In de volgende zinnen staat in elke regel een plaatsnaam verborgen. Het zijn uitsluitend plaatsen waar een Nederlands Gereformeerde kerk is. Mogelijk staat bv Ede er meerdere malen in doch is maar eenmaal bedoeld. Succes.

1. Fijn, dat ons lied rechtstreeks op de radio wordt uitgezonden.
2. Voor dat plafond gebruik ik geen kalk maar veegvaste muurverf.
3. Sinds wanneer kun je een hamster dammen leren?
4. Ik had Ron ten slotte overtuigd van zijn ongelijk.
5. Toen hun ouders een avondje weg waren hebben Joop en Ralph en aan de rijnwijn en aan de chips gezeten.
6. Word eerst eens kalmer eer je rijexamen gaat doen.
7. Is Rob redactieadres voor dat damesmagazine?
8. De gids bood de globetrotter dampo aan omdat hij zo verkouden was.
9. Omdat het zo'n troep was hebben de tuinlieden bij de kapel doornstruiken geplant.
10. Grootvader heeft prachtige kassen vol bloemen.
11. Het viel op dat de nieuwe geïnteresseerd luisterde.
12. Vindt u het goed dat ik in dat conflict bemiddel, burgemeester?
13. In het bos werd door een wandelaar met zijn hond een schedel gevonden.
14. Nee, de fiets is nog steeds niet uit de sloot gehaald.
15. In dat café wordt om negen uur op zijn vroegst geestrijk vocht geschonken.
16. We zitten voor de vakantie over een tochtje over de Theems te denken, maar we weten het nog niet zeker.
17. Het gaat om het gebaar niet om de prijs.
18. In het nieuwe doosje dat ik kocht zaten alleen maar kromme nietjes.
19. Bij de volgende afslag moet Barend rechts afslaan.
20. Ik zag Ron in Gent toen ik daar op vakantie was.
21. In die nieuwbouwwijk maken ze vlug voort huizen te bouwen voor de bejaarden.
22. De mala fide aannemer had het verontreinigde water geloosd rechtstreeks in het riool.
23. Toen hij een nieuwe winkel begon was het van belang er actief reclame voor te maken want er was veel concurrentie.
24. Na het weekend moeten we beslissen of we het huis kopen of niet.
25. Omdat de vulmachine stuk is gebruiken we nu trechters om de flessen te vullen. Wat een werk is dat.

G. Wijkhuizen-van Vuuren, Den Helder

In dat huis daar woont een vrouw

Ohaleni (hoogte van de aloë's)

De hobbelige weg naar Nqutu. Hierlangs rijden met grote regelmaat de zendelingen op weg naar de levensschool in Kwalanga. Hier rijden ze ook zondags naar de kerkjes die verspreid liggen door het district. Deze ellendige weg is het begin, de aanloop naar de mensen die in dit gebied wonen.

En langs deze weg rijden één keer in de week Yt en Marga naar de hun diverse vrouwenklassen. Achter in het 'bakkie' worden de vrouwen meegenomen die aan de kant van de weg geduldig staan te wachten. En wachten kunnen deze mensen. Een volk van wachten en lopen. Wij gaan een dag mee naar de vrou-

wenklas op Ohaleni, in het gebied van Leerdam. Marga zou ons meenemen naar haar vrouwenklas, maar ze is ziek. We klimmen dus bij Yt in het bakkie. De mannen achterin en wij voor. Na een hobbelige rit bereiken we Ohaleni. Een kerkje op een hoogte. Wijd uitzicht over een groot gebied waar in de vorige eeuw zulke bloedige veldslagen hebben plaatsgevonden tussen de Zulu's en de Boeren en tussen de Zulu's en de Engelsen. Vanaf Ohaleni zijn de gedenktekens van de strijd duidelijk te onderscheiden. En hier in het kerkje komen vrouwen bij elkaar. Zingen en lezen een stukje uit de bijbel. Op heel eenvoudige wijze praat de vrouw van de zendeling met haar zwarte zusters over het bijbelgedeelte dat gelezen is. Ze gebruikt er een stencil bij. Halverwege komt er een stokoude vrouw binnenlopen. Ze spreidt haar matje uit op de grond, gaat zitten en luistert aandachtig mee. Er wordt wat gegeten en dan komt het kraal-haak- en naaiwerk voor de dag. Wij gaan naar buiten om wat foto's te maken. Het is stralend weer. Zo licht en helder als het bij ons maar zelden is. Er loopt een pad langs enorme agave's en aloë's achter het kerkje omhoog. Op de krekels en zoemende insecten na is het doodstil. We staan er een tijdje uit te kijken. Daar in de verte loopt de Bloedrivier. Dal van dorre doodsbeenderen in dit prachtige land..

*De liefelijke hoogte van Ohaleni
hoeft bij uw terugkomst niet te veranderen, Heer*

Want deze rode aarde is onschuldig

*Wij zijn het, wij
de kroon van uw schepping
wij zijn de teleurstelling van dit heerlijke land*

*Uitwissen zult U al onze herinneringen:
de doden bij Bloedrivier
en de slag bij Isandlwana
de stervenden van Rorke's Drift*

*O, Ohaleni liefelijke hoogte
waarover de Naam is uitgeroepen
die wekken zal de beenderen van
zwart en blank
gefallen in zinloze stijd*

*Dan zullen zij staan
op de liefelijke hoogte van Ohaleni
en God prijzen om zijn verlossing.*

*Ytje Veeffkind-Eenkhoorn,
Amersfoort*



Aan mijn Nederlands Gereformeerde broeders en zusters

Nijkerk, 30 april 1996

Geliefde broeder, zuster,
Er ligt mij iets op het hart. Of zo u wilt, zwaar op de maag. Ik ben ervan overtuigd dat u groot onrecht is aangedaan in de kerkstrijd in de jaren zestig. En ik ben daar mede schuldig aan. Ik wist dat wat er gebeurde niet goed was, niet door de beugel kon. Ik heb wel wat geprutteld, hier en daar laten merken dat ik niet gelukkig was met de gang van zaken. Maar de trein rolde door. De gemeente waar ik toen woonde werd niet in tweeën getrokken, dus zo ont kwam ik aan het maken van een keus. Maar als ik had moeten kiezen... Niet dat ik het in elk opzicht met ds. Telder eens was, of met ds. Schoep, of ds. Van der Ziel. Maar om het onrecht dat u aangedaan is, zou ik bij het maken van een keus hebben gekozen voor de ontrechten. Maar ik kon een keus ontlopen. En zo kies je dan natuurlijk toch. Daarom, geliefde broeders en zusters (ik hoop dat ik u zo mag noemen en dat u mij ook nog als uw broeder wilt beschouwen), vraag ik u om vergeving voor al het onrecht dat u is aangedaan. Nu, dertig jaar later, is het toch de hoogste tijd om het in orde te maken. Wellicht zegt u: „Maar van onze kant zijn ook wel fouten gemaakt...” Nou, het spijt me, maar dat weet ik niet, dat gaat mij niet aan. Ik begrijp uit de bijbel dat ik de balk uit mijn eigen oog moet wegdoen en dat vind ik al moeilijk genoeg. Wellicht zegt u: „Wat moeten we nu met zo'n loslopende spijtoptant.” Maar ik kan u verzekeren dat er meer zijn, die wat er is gebeurd diep betreuren. Die ook het gebeurde niet zien als een kerkreformatie, maar als een scheuring. Ik verwijs naar het boek 'Een breuk te ver'. Daarin vindt u toch in zekere zin datzelfde: eindelijk oog voor wat er aan de kant van wat toen binnenverbanders heette voor fouten zijn gemaakt; hoeveel onheilig vuur er was. Sommigen, de meesten, wel met goede bedoelingen, maar toch: fouten, verdachtmakingen, niet willen luisteren, eigen mening vereenzelvigen met Gods zaak. Ik kan me uw verbitterdheid goed voorstellen. Het is ook afschuwelijk om te worden afgeschreven als onbe-

trouwbaar, om te worden beschuldigd van ontrouw aan de koning van de kerk. De tijd heelt niet alle wonden; de Geest van God kan wel genezend werken. Ik bid dat die genezende werking mag leiden tot verzoening, zoals dat op enkele plaatsen al het geval schijnt te zijn.

J.E. van Delden, Nijkerk

Persschouw

De Bijbel Gods Woord

Aan eerbied voor de Bijbel als Gods Woord zit nog een ander aspect. God openbaart zich aan ons in Zijn Woord en door middel van Zijn Woord. Het is niet voor niets dat wij de kerkdienst wel noemen 'Dienst des Woords'. Laat het dan echter een Woorddienst zijn. Het gaat mij er niet om, dat wij minder zouden moeten zingen. Liever meer. Alleen, dat mag niet ten koste gaan van het Woord. En dan ook, en dat vooral, de prediking moet Woordverkondiging zijn. Elke voorganger loopt het risico, een schitterend betoog te houden dat verder gaat dan uitleg van de tekst, van Gods Woord. Het gevaar loert, dat een preek nog nauwelijks verband heeft met de tekst. Dan kan de inhoud op zichzelf gezien goed gereformeerd zijn, maar het is geen verkondiging van Gods Woord meer. Datzelfde gevaar lopen wij op Bijbelkringen, als wij teveel speculeren met 'Ik denk...' of 'Ik vind...' De moderne mens 'vindt' overal wel wat van. Maar daarover valt niet te discussiëren. Dit punt is belangrijker dan het lijkt. Als ik zeg: 'Ik vind het vandaag slecht weer', kunt u hoogstens zeggen: 'Ik vind dat ook' of 'Ik vind dat niet'. U kunt niet zeggen: 'Dat is niet waar', want dan ontkent u, dat ik het slecht weer vind, terwijl ik dat zojuist heb gezegd. U maakt mij dan voor leugenaar uit. Als ik echter zeg: 'Het is slecht weer', kunt u wel zeggen: 'Dat is niet waar'. In dit geval zijn er namelijk criteria, waarover wij kunnen praten, zelfs van mening verschillen, maar in elk geval praten. Er is dan discussie mogelijk. Dit spreken in de vorm van 'Ik vind' wil nog wel eens plaatsvinden op Bijbelkringen, studieclubs en dergelijke. Daarmee snijden wij de weg af tot dis-

cussie en daarmee tot de mogelijkheid om elkaar op te scherpen in het verstaan van de Schrift. Het gaat er immers niet om, wat ik al dan niet vind. Het gaat erom, wat de HERE zegt. Dat spreken van 'De HERE zegt' wordt tegenwoordig nog wel eens gemist. Ik weet, dat dan wel eens het gevaar aanwezig is, dat wij dan met een beroep op de HERE onze eigen mening kracht bijzetten. Dat gevaar mag ons er echter niet toe verleiden dit beroep op Gods spreken dan maar achterwege te laten. Een preek, een bijbelkring is toch bedoeld om te horen wat de HERE zegt? Als u weet dat de HERE iets zegt, laat dat dan blijken. U kunt dat toch altijd verifiëren aan de Schrift?

Ik realiseer mij ook wel dat wij die vorm van 'Ik vind' soms kiezen om niet al te absoluut over te komen. Dat gevaar moeten wij dan maar op een andere manier te lijf gaan. Het mag echter niet zo zijn dat wij zo over Gods Woord spreken dat een wederzijds opbouwende discussie tevoren onmogelijk wordt gemaakt. Juist omdat de Bijbel Gods Woord is, moet er ons veel aan gelegen zijn om de Bijbel goed te verstaan. Ons leven hangt ervan af.

Dit is het tweede gedeelte van een artikel, dat Dr C.P. Kleingeld uit Alphen aan den Rijn schreef in de: 'Kerkbode van Nederlands Gereformeerde Kerken'.

Terecht onderstreept hij dat de kerkdienst Dienst van het Woord is. Uiteraard moet er ook gezongen worden. In een vorige Persschouw hebben wij daarop nog eens nadrukkelijk gewezen.

Maar wanneer Dr. Kleingeld wat het zingen betreft schrijft: 'Liever meer', zet ik ergens een vraagteken. Ik weet niet wat hijzelf gewend is, maar ik heb gemerkt dat sommige voorgangers wel dertig verzen van psalmen en gezangen opgeven. Er zijn er onder de kerkgangers die dat wel wat veel van het goede vinden. En die kritiek komt niet alleen van de kant van de ouderen. Nee, er zijn ook jongeren die vanwege de hoeveelheid tijdens het zingen dreigen af te haken. Laat men dus een gezond evenwicht streven tussen Woordverkondiging en gemeentezang. Verder wil ik zeggen, dat ik alle waardering heb voor de opmerkingen van Kleingeld, want hij snijdt in dit artikel dingen aan die om de nodige bezinning vragen!

O. Mooiweer, Enschede



Nederlandstalige kerkdiensten in Spanje

Gedurende de zomermaanden worden op onderstaande plaatsen kerkdiensten gehouden:

1. **BENIDORM** (*Costa Blanca*): om 10.00 uur in Edificio (niet hotel) Cervantes, Avenida Europa (waar ook het Nederlandse consulaat en de Nederlandse bibliotheek gevestigd zijn). Voorganger mei t/m juli: ds. A. de Looze; aug. t/m okt.: ds. M.L. de Boer. Informatie via de pastorie Carrer Badia 26, Albir; tel.: 6865977 (vanuit Nederland 003466865977).

2. **DENIA** (*Costa Blanca*): om 11.00 uur in 'Evangelio', Calle Jaime I no 9 (tussen kasteel en vissershaven). Informatie via de pastorie La Marquesa I no 85, Denia; tel. 5785045.

3. **COSTA DEL SOL** (*Torremolinos, Fuengirola, Marbella e.o.*): In FUENGIROLA om 9.30 uur in de Skandinaviska Turistkyrken, Edificio Maria del Carmen, Paseo Marítimo 77 (bij de groene Madonna); vanaf half september ook in TORREMOLINOS om 11.30 uur in het Holland Huis, Ed. Distrito 10, Avenida Carlota Alessandri 12 (tegenover Hotel Las Palomas).

Voorganger t/m juli: ds. P. Heinen, aug. t/m okt. ds. J.M. Smelik. Informatie via de pastorie: Edificio Horizontes 4a, Urb. Torreblanca, Fuengirola; tel. 2583346 (vanuit Nederland: 003452583346).

Nadere informatie te verkrijgen bij de Stichting Evangelisch Pastoraat onder Nederlanders in Spanje (E.P.N.S.): ds. K. Verbeek, voorzitter, tel. 0592-241791 of ds. A. Nierop, secretaris, tel. 0513-633019.

Predikantenconferentie

Tijdens de laatstgehouden predikantenconferentie op 23 mei 1996 is in de Ned. geref. Tabernakelkerk te Apeldoorn blijven liggen:

- een cassettebandje met daarop een preek over zondag 22 van ds. Vonk uit 1968
- een boek met de titel *Daders des Woords* van J.C. Sikkel.

De eigenaar van beide artikelen kan contact opnemen met de koster van voornoemde kerk: A.J. Buitenhuis, Krammer 11, 7333 ML Apeldoorn. Tel.: 055-5428042.

Afscheidsdienst

ds. F. van Deursen

Op zondag 23 juni a.s. zal ds. F. van

Deursen tijdens de middagdienst afscheid nemen van de Nederlands Gereformeerde gemeente van Wezep in verband met het bereiken van de emeritaatsgerechtigde leeftijd. Deze dienst begint om 14.30 uur en wordt gehouden in de kerk aan de Zuiderzeestraatweg 503 te Wezep.

Zwolle (II)

Gedurende de vakantieperiode, op de zondagen 30 juni t/m 4 augustus a.s., worden de kerkdiensten gezamenlijk met de Chr. Geref. kerk gehouden. Elke zondag zijn er 4 kerkdiensten: 8.45 en 16.30 uur in de Zuiderhof, Troelstralaan 25; 10.30 en 19.00 uur in de Noorderkerk, Thorbeckegracht 37.

Enige punten uit het Kort Verslag van de vergadering van de Kerken, regio Utrecht, gehouden op 23 mei 1996 te Amersfoort.

Naar aanleiding van vragen over de opleiding van predikanten informeert ds. R.R. Ganzevoort over de door de Landelijke Vergadering ingestelde commissie.

In de door het overlijden van br. J.J. Oostenbrink ontstane vakature in de Raad van Toezicht en Advies Theologische Studiebegeleiding wordt ds. J.H. Veefkind aangewezen als primus afgevaardigde.

De vergadering feliciteert van harte de gemeente van Breukelen met de gemeenschappelijke verklaring die de kerkeraden van de Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt) te Maarssen/Breukelen en de Nederlands Gereformeerde Kerk van Breukelen hebben opgesteld.

Vervolgens geven de kerken informatie over de plaatselijke situatie rond samensprekingen.

Afspraken van een te starten overleg inzake het ontwikkelen van een beleidsmatige visie ten behoeve van kerken met een klein ledenaantal in de regio worden gemaakt.

Een aantal kerken meldt het diakenambt voor zusters te hebben opgesteld.

De kerk van Loosdrecht memoreert het overlijden van ds. J.F. van Hulsteijn J.F. zn. en het aannemen van het beroep naar Barendrecht door ds. B.J. Eikelboom.

Wormer

Drs. J. de Jonge, predikant te Hengelo, heeft voor het op hem uitgebrachte beroep bedankt.

IJsselmuiden

Ingaande 1 september a.s. zal de

preekvoorziening worden verzorgd door mevr. H. Maurer-Hup, Klaver 36, 8271 DL IJsselmuiden, tel.: 038-3318565.

Liedboek voor de kerken in braille

Beschikbaar het volledig Liedboek voor de kerken (15 banden). Nadere informatie te verkrijgen onder tel.nr.: 030-2520028.

Breda en Rijsbergen

Ds. J.J. Arnold, predikant te Zoetermeer, heeft voor het door beide kerkeraden op hem uitgebrachte beroep bedankt.

Breda

Met ingang van 7 juli tot en met 18 augustus zullen er geen ochtenddiensten worden belegd in deze gemeente. Bezoekers en gemeenteleden worden opgeroepen deze ochtenddiensten in onze zuster gemeente te Rijsbergen bij te wonen. Aanvang 10.15 uur.

Nijmegen

Mocht u in de vakantiemaanden in de buurt van Nijmegen zijn en u wilt de kerkdiensten bezoeken dan geldt hiervoor iets anders dan in het blauwe boekje staat. In de maanden juli en augustus zijn er geen middagdiensten. De aanvang van de ochtenddiensten in juli is 11.00 uur (dus niet 10.00 uur) en op 4 augustus is er een dienst om 9.30 uur in de Vijverhof (en niet op de Scheidingsweg). Het adres is: Kwakenbergweg 150 in Nijmegen. Voor informatie kunt u contact opnemen met de scriba: tel. 024-3440120.

Onder andere(n)

In Perspectief vraagt steun

'In Perspectief' is de naam van een interkerkelijke stichting die overal in het land activiteiten organiseert ten behoeve van familieleden en vrienden van (ex-)psychisch zieke mensen. Mensen met (ernstige) psychische problemen krijgen vaak veel aandacht, hun familieleden veel minder. Toch kan het leven met een psychisch zieke een erg zware last zijn. Door ontmoetingsdagen, thema-avonden en zelfhulp- of praatgroepen geeft In Perspectief ruimte voor verdriet.

Onder deze titel is zojuist een folder verschenen waarin meer verteld wordt over de problemen van familieleden en



vrienden van (ex-)psychisch zieke mensen en over het werk van In Perspectief. De stichting vraagt aan mensen binnen de kerken om zorg en aandacht voor mensen die met deze problemen kampen. Maar ze vraagt ook financiële steun. Tot nu toe kon In Perspectief een beroep doen op diverse subsidiegevers, maar voor een belangrijk deel zijn deze subsidiebronnen weggefallen. De mensen die het werk van In Perspectief dragen kunnen niet alleen voor de kosten opdraaien. Daarom wordt aan ieder die dit werk belangrijk vindt gevraagd een steentje bij te dragen.

Wilt u de folder ontvangen, meer weten over dit werk of u aanmelden als donateur, dan is het adres: In Perspectief, Postbus 13255, 3507 LG Utrecht, tel. (030) 2721592, fax (030) 2722907, giro 6131413.

In september '96 gaat te Amersfoort voor de tweede maal een cursus

nieuw- testamentisch Grieks

van start. De cursus duurt één jaar, wordt op donderdagavond gegeven en is bedoeld voor iedere bijbel-lezer die de grondtaal van het Nieuwe Testament wil leren kennen.

Verdere informatie bij de cursusleider, drs. B. Vuijk, Vivaldiweg 40, 3752 HB Bunschoten, tel. 033 29 825 08.

Kerkdiensten in Zwitserland

Als u uw vakantie doorbrengt in de omgeving van Interlaken of Meiringen Zwitserland/Berner Oberland kunt u een kerkdienst in het Nederlands bezoeken op de zondagen 30 juni t/m 25 augustus in Interlaken in de Schlosskirche, aanvang 18.00 uur in de Meiringen ing. zondag 14 juli t/m 18 augustus en in de Sankt Michaels-kirche, aanvang 11.00 uur.

Studentenvereniging P.F.S.A.R. te Apeldoorn

Na de jaarlijkse senaatswisseling is de samenstelling als volgt: Praeses: am. H.O. ter Beek; Abactis: ama. J.J. van der Molen; Quaestor: am. D. Hoolwerf; Assessor I: am. H.P. Keuter; Assessor II: ama. C.M. van Dijk.

Het adres van het abactiaat luidt: Burg. T. Noltheniuslaan 23B, 7316 BE Apeldoorn. Tel.: 055-5214845.

*Gods kinderen hebben een geheim.
Wij dragen het met ons mee, voorzichtig,
eerbiedig, vol verwondering.*

In het vertrouwen op hetgeen God beloofd heeft voor dit en het toekomstige leven, is overleden onze lieve zorgzame vader en opa

Bouwe van Straten

tot 20 november 1992 gehuwd geweest met
Helena van Straten-van der Hoeven

8 juni 1915

13 juni 1996

Voorburg: Sietske de Hoop-van Straten
Wim de Hoop
Diderik
Martijn

Nijkerk: Jan Willem van Straten
Neeltje van der Meer
Boudewijn
Roeland

Oosterbeek: Jan Hendrik van Straten
Joulika Pajmans
Lyan

Bennekom, 13 juni 1996
Jerfaasplantsoen 33

Correspondentieadres:
S. de Hoop-van Straten, Koninginnelaan 54, 2275 CM Voorburg

De begrafenis heeft woensdag 19 juni jl. plaatsgehad op de Gemeentelijke Begraafplaats te Wageningen.

„k Wil U, o God, mijn dank betalen.”

Op 89-jarige leeftijd heeft God in Zijn heerlijkheid opgenomen, Zijn kind, onze moeder, oma en overgrootmoeder

Apolonia Steenbergen-Dijk

sinds 1980 weduwe van **Andries Johannes Steenbergen**

A.J. Steenbergen
A. Aalbersberg-Steenbergen
P. Aalbersberg
W. van Vark-Steenbergen
A. van Vark
L. Steenbergen
E. Steenbergen-Vos
A.J. Hekman-Steenbergen
J.P. Hekman
J.A. Weinberg-Steenbergen
H.E.W. Weinberg
M.C. van Vuuren-Steenbergen
J.C. van Vuuren

Kleinkinderen en
achterkleinkinderen

19 juni 1996
Friesesteen 13, 3961 XH Wijk bij Duurstede

De begrafenis heeft op 24 juni te Zeist plaatsgevonden.

Leerdam
27 juni 1946

Wageningen
27 juni 1996

Ps. 46:15 Want deze God is onze God, voor eeuwig en altoos

Blij en de Here dankbaar delen wij u mee dat onze (groot)ouders

CATRINUS TIMMER en NEELTJE KORTLEEVER

mochten gedenken dat zij vijftig jaar geleden in het huwelijk zijn getreden. We hebben dit feest in familiekring gevierd.

Adres: Albardaweg 71, 6702 CW Wageningen

Hun kinderen en kleinkinderen:
RIEN, RENSKÉ, Kars, Tineke, Sandra, Maarten
ARNOLD, HERTHA, Patrick, Thomas
BERTHE, GUIDO, Jeroen, Vincent

